

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української філології та славістики

Кваліфікаційна робота

з української мови

**ВТОРИННІ НАЗВИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ: МОТИВАЦІЯ,
СТРУКТУРА, ПРАГМАТИКА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРЕСИ ХХІ СТ.)**

Студентки групи СОукр 60-18
факультету германської філології,
форма здобуття освіти: денна,
освітньо-професійна програма Українська мова і
література, англійська мова, редагування освітніх
видань,
спеціальність 014 Середня освіта,
спеціалізація Українська мова і література
Андріївської Тетяни Василівни

Допущена до захисту

«___» _____ року

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Науковий керівник –

доктор філологічних наук,

професор Баган Мирослава Петрівна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY

Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies

DIPLOMA PAPER

**SECONDARY NOMINATION OF UKRAINIAN POLITICIANS:
MOTIVATION, STRUCTURE, PRAGMATICS (BASED ON THE
MATERIALS OF UKRAINIAN PRESS OF THE XXI-ST CENTURY)**

Student of Group 60-18

Faculty of Germanic Philology,

form of education: daytime,

program of studying

Ukrainian language and literature,

English language, Editing

specialty 014 Secondary education,

specialization Ukrainian language and literature

Andriivska Tetiana Vasylivna

Scientific supervisor –

Doctor of Sciences (Philology),

professor Bahan Myroslava Petrivna

National scale: _____

Score _____

ECTS _____

Kyiv – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	8
1.1. Вторинна номінація як мовне явище.....	8
1.2. Способи творення вторинної номінації.....	18
1.2.1. Метафора як спосіб творення вторинної номінації.....	18
1.2.2. Перифраз як особливий спосіб вторинної номінації.....	21
1.3. Політичний та публіцистичний дискурс як середовище функціонування вторинної номінації	25
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ХХІ СТ.)	32
2.1. Метафоричні вторинні номінації українських політиків.....	32
2.1.1. Метафоричні вторинні номінації українських політиків за зовнішньою ознакою.....	32
2.1.2. Метафоричні вторинні номінації українських політиків за топонімічною ознакою.....	36
2.1.3. Зооморфні метафоричні вторинні номінації українських політиків.....	39
2.1.4. Метафоричні вторинні номінації українських політиків за співвіднесеністю з кольором.....	44
2.2. Вторинні назви українських політиків на основі перифразів.....	46
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ III. ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ	50

3.1. Персуазивна функція.....	50
3.2. Експресивно-оцінна функція.....	52
3.3. Інформаційна функція.....	55
3.4. Аналіз результатів соціологічного анкетування на тему «Функції вторинних назв українських політиків».....	56
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТОК РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНКЕТУВАННЯ НА ТЕМУ: «ФУНКЦІЇ ВТОРИННИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ».....	71
SUMMARY.....	78

ВСТУП

Вторинна номінація – це поширене явище в мові ЗМІ, пов'язане з цілою низкою проблем, зокрема з характеристикою процесу утворення нових назв, вибором мовних засобів для позначення певного поняття, предмету, особи тощо.

Постійне поповнення номінативних ресурсів, що відбувається у зв'язку з розвитком лексичної системи, передбачає переосмислення значень вже наявних у мові найменувань. Вивчення механізму вторинної номінації потребує ретельного аналізу всіх його мовних виявів у різних сферах мовлення.

Потребу аналізу вторинної номінації як елемента газетної публіцистики мовознавці усвідомили на початку 70-х рр. ХХ ст. Однак, вивчення цього явища не можна вважати вичерпним, оскільки питання утворення вторинних назв в політичному дискурсі, який є однією з основних складових сучасної мови ЗМІ, є недослідженим.

Отже, **актуальність** цієї магістерської роботи зумовлена необхідністю ґрунтовного та цілісного аналізу української преси ХХІ ст. на предмет вивчення вторинних номінації українських політичних діячів. Назви українських політиків, утворені шляхом вторинної номінації, ще не були об'єктом окремого дослідження.

Мета роботи: дослідити мотивацію вторинної номінації в сучасному українському політичному дискурсі, визначити способи творення та прагматику вторинних назв українських політиків.

Для досягнення поставленої мети, виконано наступні завдання:

- з'ясовано особливості та місце вторинної номінації серед інших способів поповнення лексики;
- визначено способи творення вторинної номінації;
- досліджено специфіку політичного дискурсу;
- виокремлено лексико-семантичні групи слів, що стають основою вторинного називання;

- досліджено мотивацію вторинної номінації українських політичних діячів;
- виявлено й охарактеризовано прагматичний аспект вторинних назв українських політиків.

Об'єкт дослідження: назви українських політиків, що виникли внаслідок вторинної номінації.

Предмет дослідження: мотивація, структура та прагматика вторинних назв українських політиків.

Матеріалом дослідження послуговували вторинні номінації українських політиків (Порошенка П.О., Януковича В.Ф., Путіна В.В., Тимошенко Ю.В., Кучми Л.Д., Мороза О.О., Зеленського В.О., Кіреєва Р.В., Гаврилюка М.В., Герман Г.М., Лазаренка П.І., Добкіна М.М., Москаля Г.Г., Гончаренка О.О., Кравчука Л.М., Ляшка О.В., Онищенко О.Р., Колесніченка В.В., Яценюка А.П., Азарова М.Я., Луценка Ю.В., Ахметова Р.Л., Королевської Н.Ю., Табачника Д.В., Черновецького Л.М., Тігіпка С.Л.), дібрані з електронних та друкованих українських ЗМІ.

Методи: в роботі застосований описовий метод для аналізу кожної вторинної назви в прагматичному та структурному аспектах, а також для узагальнення й класифікації мовних фактів. Метод анкетування сприяв дослідженню вмотивованості вторинної номінації українських політичних діячів. Як допоміжні використано елементи кількісного аналізу, що дало змогу встановити співвідношення між різними досліджуваними фактами.

Структура дослідження:

У I-му розділі подано загальну характеристику вторинної номінації як мовного явища та способів її творення; розглянуто особливості політичного дискурсу порівняно з іншими.

У II-му розділі класифіковано метафоричні вторинні найменування назв українських політиків, на матеріалі української преси XXI ст., а також виокремлено перифраз як особливий різновид вторинного називання.

У III-му розділі визначено прагматичні функції вторинної номінації та створено функціональну класифікацію вторинної номінації назв українських політиків, на матеріалі української преси XXI ст.. Проведено та проаналізовано соціологічне опитування на тему «Вторинні назви українських політиків».

Апробація. Результати дослідження апробовано на засіданні кафедри української філології та славістики КНЛУ та на Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» (Київ, 20-22 березня 2019 р.), за матеріалами виступу надруковано тези.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ У ВИВЧЕННІ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Вторинна номінація як мовне явище

Однією з головних функцій мови є номінативна – називання об'єктів навколишнього світу. Механізм мовної номінації – безперервний внутрішньомовний процес реагування на виникнення нових реалій дійсності – працює задля активного розвитку лексики як сукупності мовних одиниць, що позначають об'єкти навколишнього середовища.

Дослідження механізму мовної номінації пов'язане з необхідністю цілісного аналізу змісту цього явища. Питання комунікативної взаємодії системи та будови мови в семіологічному аспекті, визначення особливостей та закономірностей процесів і результатів вторинної номінації (далі – ВН) подій, об'єктів (фактів, явищ) дійсності відображено в працях таких науковців: Н.Д. Арутюнової (Арутюнова, 1979), В.Г. Гака (Гак, 1977), В.М. Русанівського (Русанівський, Тараненко, 2002), В.М. Телії (Телія, 1977), О.О. Тараненка (Тараненко, 2002) та ін.

Терміном «номінація» позначають «процес створення мовних одиниць, які характеризуються номінативною функцією, тобто використовуються для найменування фрагментів дійсності і утворення понять про них у формі слів, словосполучень, фразеологізмів та речень» (Тараненко, 2002, с. 336).

У теорії номінації сучасні лінгвісти розрізняють явища первинної (ПН) і вторинної номінації (ВН).

Ці різновиди номінації з функціонально-генетичного погляду, на думку А.П. Грищенка, формують словесний ряд, де вони з'єднані як: 1) первісна (непохідна) та 2) вторинна (похідна) (за ред. І.К. Білодіда, 1973, с. 201). Явище первинної номінації, з погляду О. О. Тараненка, виражається: 1) як перенесення (часткове/повне) назви вже відомого

об'єкта з метою найменування новопізнаного, унаслідок чого виникає однослівна/неоднослівна номінація; 2) як предикативне закріплення ознаки за її певним носієм.

Предикат варто розглядати не лише у вужчому, граматичному значенні, а й як рему висловлювання (психологічний предикат), з наявним найелементарнішим психологічним суб'єктом (це, скоріш за все, дійктивна, а не суто номінативна одиниця).

У дослідженнях В.В. Мартинова та І.Р. Вихованця висвітлено ідею інтерпретації номінації як послідовних трансформацій предикативного знака у непередикативний (Кубрякова, 1986). Таке явище репрезентується як «дериваційна редукція» (Мартинов, 1982, с. 130–132). Це дає змогу сконденсувати речення у двокомпонентну одиницю, а останню – в універсальну, однокомпонентну.

Згідно з термінологією В.Г. Гака, ПН – «базовий, опорний номінант», лексична одиниця у своїй початковій функції (Гак, 1977, с. 243). Такий мовний знак є переважно конотативно нейтральним (Гак, 1971, с. 243; Матвеева, 1990, с. 22) і класифікованим як «нейтрально загальноживане слово». У разі існування декількох назв денотата основним є той, «що може бути ідентифікатором усіх найменувань ланцюжка» (Матвеева, 1990, с. 22), тому що він безпосередньо й найбільш точно позначає предмет.

Вторинну номінацію сучасні мовознавці визначають як надання предмету/об'єкту/явищу ще однієї назви з певною мотивованістю та спеціальною метою (метонімічна, метафорична номінація, перифрази тощо). ВН розглядають: 1) як звуження і (рідше) як розширення попереднього найменування; 2) модифікацію наявної назви об'єкта, що не приєднана до однієї лексичної одиниці (Тараненко, 2002, с. 336).

В.М. Телія визначає вторинну лексичну номінацію як процес використання номінативних засобів, які вже існують у мові, в нетиповій для них функції називання (Телія, 1977).

У сфері вторинної номінації розрізняють два цілковито різних способи висвітлення дійсності й віднесення поняттєво-мовного змісту нової назви до позначуваних нею об'єктів.

Перший спосіб ВН полягає в наявності непрямого відображення позамовного об'єкта, опосередковане “минулим” значенням слова, певні ознаки якого є внутрішньою формою, яка набуває нового значення. Зміст, що сформувався в такий спосіб, автономно співвідноситься з позамовним. А отже і здатність нового лексичного значення вказувати шлях до позначуваного залежить лише від тієї значеннєвої інформації, яка виражається в самостійній номінативній функції таких номінативно-похідних значень слів. Унаслідок цього виникає непряма номінація.

Другий спосіб висвітлення ВН ускладнюється залученням до процесу називання комбінаторно-синтезуючої діяльності нашої свідомості і необхідної мовної техніки. Таким чином в найменуванні бере участь одна або декілька інших вже наявних у мові назв. Таким чином, цей спосіб полягає в формуванні змісту нової назви відбувається під впливом значеннєвого змісту іншої, що визначає характер відображення реальності в новому відношенні найменування, змінюючи ракурс її розгляду з подальшим опосередкуванням цього відображення. Отже, сформований поняттєво-мовний зміст подібних найменувань співвідноситься з позамовним не автономно, а опосередковано. Такі ВН мають статус побічних (Телія, 1977, с. 129–221).

Номінативною особливістю новоутворених лексичних значень є здатність маркувати «фрагменти» дійсності. Це тісно пов'язано зі значенням ключової назви, що відображається в залежній номінативній функції таких невластно-похідних значень слів і виражається в синтагматичній закономірності вибору та комбінацій цих значень при побудові речення.

Здатність свідомості рефлектувати під час мислення пізнавані сторони дійсності, аналізуючи їх в нових зв'язках і відношеннях,

виокремлюючи нові властивості світу, зменшується потребою застосовувати лімітований обсяг засобів вираження і підкоряється відтворюваному характеру мовної техніки, зумовленому конвенціональною природою мови як історично встановленого способу збереження і передачі інформації. Тому, власне, мовна діяльність – це переважно співвіднесення нових образів із вже «знятими» в мові аналогічними образами, що існують у формі значення мовних одиниць. Додавання готових мовних значень є реальними процесами функціонування мови, під час яких відбувається прирощення значень слів та синтаксичних конструкцій до позначуваного в цьому висловлювання об'єкта/явища, а тому існує можливість зміни значень.

У процесах функціонування мови її номінативні засоби, відображаючи фрагменти структури події, про яку йдеться в реченні, адаптуються до виконання певного комунікативного завдання, зорієнтованого на актуалізацію новоутворених значень слів, пришвидшуючи їх переосмислення. ВН – це семіологічний процес, ключовий у комунікативній сфері мови. Як наслідок, процеси вторинної номінації безпосередньо пов'язані з комунікативно-функціональними умовами утворення нових найменувань.

Коли в номінації задіяно 3 елементи – денотат, сигніфікат та ім'я (звукоряд, членується згідно з організацією способу вираження мовного коду), відбувається пряме, безпосереднє співставлення змісту імені з класом позначуваних об'єктів.

Під час вторинної мовної номінації таке співвідношення компонентів назви завжди ускладнюється. Функцію імені виконує вже сформована мовна форма, тому вторинне використання слова мотивоване і опосередковане його попереднім значенням. Звідси – ефект переосмислення слова, хоча, власне кажучи, головним тут є створення нового концептуального змісту з використанням «готової» мовної форми.

У процесі вторинної номінації завжди співіснують 4 компоненти:

дійсність – поняттєво-мовна форма її висвітлення – значення мовної форми, яка трансформується шляхом переосмислення, опосередкований зв'язок нового змісту з дійсністю – мовна форма в своїй вторинній функції номінації.

Новий зміст формується на базі попереднього значення тієї мовної форми, що виявляється у вторинній функції називання. Ядром цієї участі, на думку В.М. Телії, є те, що визначений обсяг сигніфікативного змісту мовної форми визначається як внутрішня форма для нового значення (Телія, 1977, с. 159–160).

Подібна опосередкованість зумовлює утворення своєрідного «апарату», що складається з мінімум двох відношень найменування, які є частиною цілісного механізму номінації.

О.О. Тараненко зазначає, що похідна (вторинна) номінація, на відміну від первинної, вирізняється прозорістю внутрішньої форми. Цьому сприяють, зокрема, такі чинники, як виразна словотвірна будова відповідних слів, вторинне використання готових назв унаслідок їх переосмислення (Тараненко, 2002, с. 386).

Необхідним етапом переходу від невербально-мисленнєвого коду вербальних одиниць, об'єктивації певного змісту за допомогою мовних засобів є формування внутрішньої форми номінативних одиниць. На думку О.О. Потєбні, внутрішня форма є центр образу, оскільки фіксує ознаки, що переважають над усіма іншими й відтворюються за всякого нового сприймання. Відповідно, вона, крім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності і є не образом предмета, а образом образу (Потєбня, 1989, с. 146–147). Визначаючи взаємовідношення внутрішньої форми і значення знака, О.О. Потєбня зазначав: «Внутрішня форма ... дає напрям думки того, хто слухає, але вона тільки збуджує цього останнього, дає тільки спосіб розвитку в ньому значень» (Потєбня, 1989, с. 146–147).

Снітко О. С. підкреслила, що фіксація «взаємопов'язаних елементів цілісного аперцептивного образу за допомогою значеннєвих мовних

засобів – морфем або лексем на основі реалізації правил їх сполучуваності, закріплених мовним кодом, – призводить до появи витворюваної структури номінативних одиниць і зумовлює зв'язок значення з її матеріальною формою» (Снітко, 1990, с. 45).

Сформована в процесі індивідуальної мовної діяльності номінативна одиниця не стає, природно, відразу фактом парадигматики мови, а проходить стадію стандартизації в синтагматиці й потенційно може бути замінена іншою номінативною одиницею, що має іншу внутрішню форму. Однак цей процес не є безкінечним.

У межах висловлювання формуються наочно-чуттєві форми відображення тих предметів і явищ, позначенням яких є номінативна одиниця, а це є кінцевою фазою у процесі формування і закріплення поняття.

Особливість ВН полягає в тому, що гносеологічний образ відбитого позамовного об'єкта тут завжди опосередкований змістом мовної форми, що переосмислюється. Сама можливість такого опосередкованого відображення дійсності закладена у здатності словесних знаків зберігати і передавати поняттєвий зміст, історично закріплений за даним словом у вигляді його лексичного значення, з одного боку, а з іншого – у тім, що реальним субстратом будь-якого акту найменування, є звичайно ж, «відносно закінчена думка» про дійсність, що виражається у формі пропозиції» (Серебренніков, 1977, с. 167).

ВН у своєму гносеологічному результаті ґрунтується на властивості понять переходити одне в одне і формуватися на основі раніше пізнаного, відображаючи усі нові ознаки пізнаваної людиною дійсності. Саме в актах мовної номінації відбувається перетворення понять у лексичні значення. При цьому ВН, як спосіб матеріалізації понять, є здійснення деякої продуктивної розумово-мовної діяльності свідомості, що відбувається в умовах впливу вже закріпленого за даним словом поняттєвого змісту. Тому для формування нового поняття на базі вже готового мовного вираження

велике значення має поняттєво-мовна форма останнього, оскільки вона тією чи іншою мірою визначає і характер розвитку нового поняття – переходу одного поняття в інше.

Однак формування нових понять може здійснюватися, як видно, не тільки як спадкоємний розвиток, обмежений рамками переливання одного поняття в інше. Цей перехід сам собою може бути наслідком впливу ззовні – з боку іншого поняття, на основі логіко-предметних зв'язків чи відношень якого і виникає передумова для створення нового поняття.

Мова розвивається у процесі осмислення світу, тому ці найбільш загальні способи розвитку понять незаперечно зумовлюють наявність і в мові ізоморфних їм двох різних способів ВН, про які йшлося вище.

ВН формуються в тісній взаємодії трьох фундаментальних для мови функцій – комунікативній, яка впливає на формування смислового змісту нових найменувань через їх пристосування до тих чи інших комунікативних ролей, прагматичній, яка пов'язує номінування з лінгвальними умовами спілкування й зумовлює нейтральний характер результату номінації або його оцінно-експресивний заряд, і власне номінативній – класифікаційній у своїй основі, яка надає актам найменування завершеності – форму лексичного значення, що вписується в парадигматичні та синтагматичні зв'язки з іншими одиницями мови. «Взаємодія цих функцій, – як зазначає В. М. Телія, – відіграє роль свого роду екологічної ніші – тих мовних умов, у яких народжуються, формуються та функціонують вторинні найменування» (Телія, 1977, с.221).

О.О. Тараненко вважає, що основними причинами ВН є такі:

а) зміни в житті суспільства, що тягнуть за собою поглиблення знань про предмети та явища реального світу. «У зв'язку з виникненням нових понять чи актуалізацією деяких сфер суспільного життя, – зазначає дослідник, – утворюються нові номінативні одиниці. Результатом такої актуалізації є те, що в дію вступають 2 цілковито різні тенденції номінації: за Г. Шпербером, номінація в ролі атракції (інтенсивного розвитку засобів

номінації в даній сфері) та номінація як експансія (масове застосування назв даної сфери для маркування понять інших сфер)» (Тараненко, 2002, с. 386);

б) зміни вже "названих" об'єктів (зі збереженням попередньої назви). У зв'язку з тим, що наявні мовні засоби не в повному обсязі задовольняють комунікативні і експресивні потреби мовного колективу, частина номінативного фонду постійно оновлюється незалежно від змін у світі об'єктів номінації (напр., поміж словотвірних моделей ХХ ст. – інтенсивний розвиток аббревіації);

в) емоційно-експресивні чинники, пов'язані з відображенням у ВН оцінної й прагматичної програм комунікації, з об'єктивно функціонуючими у системі «номінатор-денотат» взаємозв'язками і з суб'єктивним ставленням суб'єкта номінації до об'єкта.

На виникнення ВН, як видно, впливає ряд внутрішньо-позамовних чинників. І тут важливо розрізнити статус ВН як номінації в системі мови та як текстової категорії, тобто як структурний і функціональний елемент мови.

Стосовно першої властивості ВН слід зазначити, що вона виконує також одне із завдань запобігання надмірного розширення словникового фонду мови за рахунок більш повного використання семантичних можливостей лексичних одиниць. Головною основою для «повторного» застосування лексичних одиниць є подібність «старого» та «нового» об'єктів дійсності чи збіг їх функціональних характеристик. ВН є невід'ємною частиною номінативних засобів будь-якої природної мови. Щодо другої, то поява ВН детермінується інформативним спрямуванням текстової комунікації, що є основним у публіцистиці. Цей чинник діє у трьох напрямках: раціональному (ВН утримує інформацію про предмет мови, тобто встановлює зв'язок «текст – денотат тексту»), оцінному (ВН відбиває погляд мовця у зв'язку «текст – суб'єкт тексту») і прагматичному, що представляє авторське передбачення сприйняття тексту адресатом,

тобто «зв'язок – отримувач тексту» (Матвеева, 1990, с. 15). Вторинна номінативна одиниця може існувати поза експліцитним або імпліцитним контекстом, у якому функціонує первинне найменування. ВН є одним із основних текстотвірних елементів, що охоплює усі інші характеристики об'єкта, а також допомагає витримати вимоги цілісності та єдності тематичних пластів тексту й чинник скорочування його обсягу.

Пропонуючи такий поділ одиниць ВН, враховано й те, що частина з них є універсальними для текстів будь-якої стильової належності, а частина є набутком певної комунікативно-стильової системи. Іншими словами, ми зважаємо на наявність у мові «таких специфічних мовних засобів, які мають визначену, пов'язану з певним стилем маркованість і тому складають своєрідність цього стилю... Вони виявляються в існуванні відносної стилістичної замкненості, обмеженості кожного функціонального стилю, через що одиниці із забарвленням одного стилю сприймаються як чужорідні, недоречні в іншому стилі» (Кожин, 1982, с. 68).

У зв'язку з цим М.М. Кожина виділила такі комунікативні мотивації ВН:

1. Прямо суб'єктивний чинник: суб'єкт, що називає, обирає нове найменування об'єкта, керуючись власним поглядом на останній номінатор, але з урахуванням ситуації контексту.

2. Непрямо суб'єктивний чинник: передбачуване сприйняття нової інформації про об'єкт, закладеної у ВН адресатом тексту, «що не може, хоча б інтуїтивно, не враховуватися автором».

3. Об'єктивний чинник: внутрішні закони розвитку тексту тієї чи іншої жанрово-стильової організації, особливості просторово-часових відношень у ньому (Мартинов, 1982, с. 79).

Очевидно, що вмотивованість ВН зумовлюється суб'єктом тексту (автором) і внутрішніми законами даної комунікативно-стильової системи. «Випадковою» вторинна номінативна одиниця може бути тільки з погляду

«іншого суб'єкта» тексту – читача. Але вплив цього чинника при створенні тексту врахувати практично неможливо.

Оскільки ключем до розуміння значеннєвої структури тексту є насамперед його лексична структура внаслідок пріоритетної ролі лексичних засобів у вираженні змісту, то поняття ВН стає одним із ключових у комунікативній стилістиці тексту. Лексична структура тексту в асоціативно-значеннєвому аспекті трактується як комунікативно орієнтована, концептуально зумовлена асоціативно-семантична мережа, що відбиває різні зв'язки і відношення однослівних і неоднослівних одиниць лексичного рівня.

Лексична структура тексту формується на основі зв'язку лексичних одиниць «по вертикалі» (текстова парадигматика) і «по горизонталі» (текстова синтагматика). Те й інше організоване концептуально відповідно до текстової системності та її комунікативної спрямованості. У характері лексичного структурування тексту виявляються не тільки загальні закономірності, властиві текстам визначеної жанрово-стильової орієнтації (комунікативні універсалиї різних типів, що відбивають закони і принципи текстової організації, зумовлені комунікативною природою тексту), але й індивідуальні особливості, що відповідають стилю автора.

Одним із засновників теорії вторинної номінації був В.Г. Гак, який вперше кваліфікував її з погляду парадигматики та синтагматики. Дослідник вважає, що парадигматичні відношення номінативних одиниць у межах тексту є відображенням смислової структури найменування, синтагматичні – взаємного розташування найменувань. Функціонально-комунікативні передумови перейменування ж спричинені метою, за якою обирається семантична структура або розташування найменувань.

У працях В.Г. Гака з погляду парадигматики запропоновано розрізняти ідентичну ВН, якщо в другому випадку денотат отримує те саме найменування, що і в першому; та варіативну ВН, коли нове найменування за змістом відрізняється від попереднього. За синтагматичним аспектом –

дистантні та з'єднані ВН. А залежно від функції – нейтральні та експресивні ВН (Гак, 1972, с. 123).

Таким чином, розрізнення типів первинної і вторинної номінації пов'язане з їх статусом як одиниць у системі мови і тексту, з потребами комунікації у прямому позначенні реалій навколишньої дійсності чи з підкресленим виокремленням тих чи інших сторін денотата.

ВН кваліфікується як надання об'єкту ще однієї назви з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою. Вона пов'язана з розширенням чи скороченням попередньої назви, її трансформацією. ВН є носієм внутрішньої форми нового значення, що опосередковане змістом її складників. У створенні ВН важливу роль відіграють соціальні та емоційно-експресивні чинники. Поява ВН у мові детермінується їх інформативними та образно-оцінними властивостями.

1.2. Способи творення вторинної номінації

1.2.1. Метафора як спосіб творення вторинної номінації

Термін «метафора» є одним з найдавніших понять стилістики. Вважається, що це є універсальним механізмом мислення, інструментом найменування навколишнього світу. О.А. Сербенська та М.Й. Волощак стверджують, що метафору визначають не лише як стилістичний засіб, троп, що виконує орнаментальну функцію, а й як універсальний механізм мислення, спосіб організації вивчення світу в різних галузях людської діяльності (Сербенська, Волощак, 2001, с. 137).

Метафора – це один із способів утворення вторинної номінації, характеристика якого полягає в уживанні слова, що позначає конкретне явище (ознаку, предмет, дію) для найменування іншого предмета на основі подібності, яка виникає під час їхнього порівняння або асоціативного зіставлення (Терханова, 2015, с. 177). Метафору як об'єкт наукових пошуків почали розглядати ще за часів античності. Давньогрецькі

теоретики Аристотель, Деметрій та Цицеро) зауважували, що в художньому дискурсі метафора – один із основних компонентів індивідуального стилю письменника, маркер його творчості. Х. Ортега-і-Гассета, вважав, що метафора потрібна нам не лише для того, щоб зробити наші думки зрозумілішими для інших людей, а й для того, аби об'єкт став доступнішим і для нашої думки. Метафора – це важливе знаряддя мислення (Ортега-і-Гассет, 1990, с. 71).

Давньогрецький філософ і вчений-енциклопедист Аристотель охарактеризував метафору як вид тропа, описавши її як спосіб зміни значення слова через подібність. На його думку, метафора полягає в перенесенні імені з позначуваного об'єкта, на інший об'єкт (за ред. Гаспарова., 1978, с. 38). Це трактування протягом тривалого часу вважалося класичним: метафора масово застосовувалася в риториці та ораторському мистецтві (за ред. Доватура, 1983, с. 144). На думку Деметрія, метафори роблять мовлення виразним і приємним, але вони, водночас, не повинні вживатися занадто часто, оскільки « напишемо дифірамб, а не опис» (за ред. Тахо-Годи, 1978, с. 251).

У сучасному мовознавстві сформувалося декілька основних підходів щодо визначення сутності метафори як одного зі способів творення вторинної номінації. Згідно з першим підходом, метафора – це лексикологічне явище. Прихильники цього твердження вважають, що метафора реалізується в структурі мовного значення слова. Цей підхід передбачає пошук та класифікацію мовних якостей метафори (на морфологічному, словотвірному та синтаксичному рівнях). Визначення ґрунтується на виділенні семантичного процесу, під час якого оформлення мовної категорії, або форми мовної одиниці переносять на основі подібності з одного об'єкта позначення на інший.

У межах такого підходу до витлумачення метафори набула поширення думка, що порівняння є невід'ємною частиною метафоричних назв. Термін «метафора» позначає одиницю, що складається із двох

взаємопов'язаних частин: «змісту» й «оболонки». «Оболонка» не є суто оформленням «змісту», який не змінюється: «оболонка» разом зі «змістом» разом утворюють значення ширше, аніж кожен цей компонент окремо (Річардс, 1990, с. 51). Варто зауважити, що не існує єдиного витлумачення порівняння, оскільки деякі дослідники вважають, що це поєднання двох об'єктів/явищ/понять задля спільного функціонування; інші – що це дослідження двох об'єктів для з'ясування спільних та відмінних рис між ними. Таким чином, на думку А. Річардса, варто розрізняти метафори, які утворені через пряму схожість двох об'єктів, та метафори, які виникають на основі загального ставлення до обох позначуваних об'єктів. Дж. Міллер та М. Блек дотримуються думки, що метафора є скороченим порівнянням, адже думка, яку вона викликає, стосується і схожості, й аналогії (Блек, 1990, с. 161, 162, 240).

Згідно з другим підходом, метафору слід тлумачити як логічну операцію, коли слова-поняття однієї групи переносяться на іншу. У такому випадку різниця між метаформами мови та метафорами стилю зникає (Арутюнова, 1979).

Третій підхід – когнітивний, саме він став домінуючим в сучасному мовознавстві. Прибічниками цього трактування є Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, М. Джонсон та Дж. Лакофф. Вони досліджували метафору як засіб концептуалізації дійсності.

У 1980 р. була надрукована книга М. Джонсона і Дж. Лакоффа «Метафори, якими ми живемо», де дослідники критикують класичні тлумачення поняття метафори й доходять висновку, що вона – це невід'ємна складова мислення й щоденного людського спілкування. Метафоричні одиниці функціонують у ролі певних концептів, за допомогою яких відбувається процес пізнання людиною навколишнього середовища. Ця наукова праця поклала початок новій епісі дослідження цього засобу творення вторинної номінації.

Отже, метафора утворюється в мові тоді, коли дійсність викликає

певні асоціації у суб'єкта пізнання. Процес повторного найменування об'єкта супроводжується порівнянням, пошуком аналогій між об'єктами на рівні концепції, адже це невід'ємна частина мислення людини.

Метафора як спосіб вторинної номінації, – складне та багатоаспектне явище. Вона репрезентує інноваційні знання про світ через використання наявних у мові ресурсів, відображаючи змінну багатообразну пізнавальну діяльність. Метафора належить до повсякденних явищ, які увійшли в усі сфери життя, місцем і способом виявлення яких є не лише мова, а й мислення та дії.

1.2.2. Перифраз як особливий спосіб вторинної номінації

Специфіку перифразів з погляду лінгвальної та стильової природи було досліджено в наукових роботах як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів (В.І. Орлової, Є.С. Регушевського, І.Ю. Кобилянського). Однак питання стосовно тлумачень, перифразів, їх класифікації, зв'язку з іншими одиницями мови є не повністю вивченими.

У мовних школах не існує однозначної дефініції перифраза як мовного явища, відсутня єдина інтерпретація його структурних та категорійних особливостей. На думку І.Ю. Кобилянського та О.М. Кожина, словосполучення – це найменша одиниця вираження перифразових номінацій, в той час як Є.С. Регушевський вважає, що перифраз можна виразити і словом, і реченням. Таким чином, проблема нових ґрунтовних досліджень специфіки перифраза не втратила своєї актуальності.

У сучасному мовознавстві вчені не дійшли єдиного висновку стосовно того, до якої мовної галузі варто зараховувати перифраз. Деякі лінгвісти (М.П. Коломієць, Є.С. Регушевський) вивчають його в галузі лексикології, інші – у фразеології (О.С. Юрченко) та синтаксисі (І.Ю. Кобилянський). Відсутність достатньої однозначності в тлумаченні специфіки перифрастичних одиниць спричинена тим, що не всі вчені розрізняють поняття «перифрастичної мови» й «перифраза», а отже, не

розмежуюють здатність мови висвітлювати однакові або ж схожі значення, за допомогою різних засобів, а також конкретними одиницями мови, які вживаються у текстах і мають певну семантику, структуру та логіко-психологічну основу (Зайцева, 2010, с. 79).

Ще за часів античності перифраз став об'єктом досліджень в теоріях стилю. У своїй «Поетиці» (пер. с давньогрец. Цибенко, Аппельрот, 2000, с. 170 – 171) Аристотель визначав перифраз як спосіб підсилення стилю в контексті неоднослівної метафори. Згадки про це явище знаходять і у давньоримських трактатах з риторики. За допомогою нього ритори могли подавати той самий зміст, але в різних формах (за ред. Петровського, 1972, с. 234 – 240, 246 – 247). Квінтіліан у «Настановах ораторові» трактує перифраз як фігуру риторики, що передбачає заміну вже наявного однослівного найменування на зворот (Фрейденберг, 1996, с. 224 – 225).

Отже, античні оратори у своїх промовах використовували перифраз для уникнення прямого називання небажаних явищ, що робило думки автора більш цікавими та переконливими.

Варто зазначити, що термін «перифраз» згадується і в «Лексиконі словенороському» Памви Беринди (1627 р.), де ним називають описове, багатослівне найменування того, що може бути номіноване і одним словом (Беринда, 1961, с. 151).

У поетиці «Сад поетичний» Митрофан Довгалецький досліджує перифраз як явище, коли за допомогою одного чи кількох слів, можна передати те, що пояснюється багатьма. Дослідник визначає його як широке словесне порівняння, опис (Довгалецький, 1973, с. 319).

Існує два основних підходи стосовно витлумачення перифразів: стилістичний та ономасіологічний. Однак, цей поділ є умовним, оскільки обидва є невід'ємними частинами функціонування усіх одиниць мови, зокрема і перифразів.

Згідно з ономасіологічним підходом, перифраз кваліфікують як мовну одиницю. В основі сучасних спроб формування дефініції перифраза

лежить його трактування як описової номінації. Сучасна інтерпретація набагато ширша, існує декілька різних тлумачень терміну «перифраз». О.А. Галич схиляється до думки, що перифраз – це зміна прямого найменування об'єкта/явища/предмета на його непряме означення, виражене описовим словесним зворотом, який виділяє побічні ознаки предмету, таким чином вказуючи на нього (Галич, Назарець, Васильєв, 2001, с. 218). На думку О.С. Юрченка, термін «перифраз» використовують для позначення трьох цілковито відмінних речей:

- 1) прийом описової номінації;
- 2) засіб здійснення цього процесу;
- 3) результат називання.

Отже, перифраз – це складена одиниця мови, що має певний лексичний зміст (Юрченко, 1983, с. 22).

Ономасіологічний підхід передбачає трактування перифраза як мовленнєвої одиниці, яка використовується для вторинної номінації об'єктів, явищ, понять навколишнього світу. Номінативний аспект досліджували в своїх працях Г.М. Малажай, І.Ю. Кобилянський, Н.М. Сологуб та ін.

І.Ю. Кобилянський визначає перифраз як метафоризовану сполуку слів, яка є засобом образної характеристики предметів дій ознак, а також контекстуальним синонімом їх основного найменування.

Г.М. Малажай вважає перифраз семантично неподільним словосполученням, яке під час мовлення одночасно і називає, і характеризує явища, предмети, дії, ознаки (Малажай, 1980, с. 10).

Виділяють такі характеристики перифразів: семантична неподільність (Г.М. Малажай); наявність оцінної характеристики (Г.М. Малажай); метафоричність (І.Ю. Кобилянський); синонімічність стосовно первинної назви (Л. В. Шубіна); функціонування як одного члена речення (Н.М. Сологуб), неоднослівність (І.Ю. Кобилянський, Н.М. Сологуб). Ці особливості сприяють кваліфікуванню перифрастичних

одиниць як лінгвальних.

Варто зазначити, що однією з найважливіших ознак перифраза є його здатність замінюватись словом (Битева, 2008, с. 25). Однак Ю.С. Макарець дещо уточнює це положення. На думку дослідниці, номінація, утворена перифразом, може замінювати не лише однослівні назви, а й ті, що виражаються словосполученням. Як аргумент дослідниця наводить приклад евфемізму *страшна знахідка*, первинним значенням якої є «мертва дитина» (Макарець, 2013, с. 16 – 17).

Головною особливістю перифраза є його здатність надавати оцінну характеристику. Н. М. Сологуб акцентує на тому, що носіями оцінного значення можуть бути описові та метафоричні перифрази. Дослідник виділяє такі чинники комбінування перифрастичних одиниць: збільшення емотивно-оцінних якостей мовлення, збагачення мови експресивними засобами; оновлення і розширення виражальних ресурсів; визначення авторського ставлення до позначуваного (Сологуб, 1991, с. 100).

Усі перифрази мають певний відсоток метафоричності, яка диференціює їх від необразних описових зворотів (Кобилянський, 1986). Згідно з Ю.С. Макарець, не варто тлумачити це як універсальну характеристику всіх перифрастичних номінацій, оскільки існують групи логічних перифразів, яким не властива образність, наприклад: *стародавнє село на березі Псла* – с. Великі Сорочинці (Макарець, 2013, с. 19).

У руслі стилістичного підходу констатуємо 2 напрями: одні мовознавці трактують перифраз як троп, а інші – як стилістичний засіб.

Орієнтиром для розрізнення стилістичних фігур та тропів вважають те, що фігури є елементами синтаксичного рівня, а тропи – лексичного (Макарець, 2013, с. 14).

Таким чином, можна констатувати відсутність єдиної думки стосовно видової належності перифраза. Це спричинено тим, що дослідники уникають вживання гіпероніму у дефініції (Баллі, 1961, с. 126). У «Словнику лінгвістичних термінів» перифраз є описовим зворотом мови

або стилістичною фігурою/тропом, за допомогою якої передається значення іншого слова/виразу, шляхом акцентуації певної контекстуальної особливості (Ганич, Олійник, 1985, с. 185).

Отже, перифраз є вторинною описовою номінатомою, утвореною мовцем для повторного найменування денотата, який вже має певну назву та оцінний елемент.

1.3. Політичний та публіцистичний дискурс як середовище функціонування вторинної номінації

Політичні зміни в державі, перехід реальних подій політичного життя, демократії роблять цю галузь соціальних комунікацій цікавою для досліджень. Суспільно-політичне життя відображається у політичному дискурсі, що є носієм елементів культури країни, загальних, національних специфічних, а також культурних цінностей. Вивченням політичного дискурсу цікавляться не лише представники багатьох професій та наукових дисциплін, а й найширші маси громадян. Водночас досліджуються питання використання мови в політичній сфері. Аналіз політичного дискурсу дозволяє виокремити концепти, які є актуальними для визначеного етапу суспільного життя, дослідити тактики й стратегії спілкування, визначити універсальні й специфічні риси політичного дискурсу.

У 50-ті рр. ХХ ст. представники філософських шкіл Оксфорду та Кембриджа заклали основи теорії політичного дискурсу, аналізуючи громадські думки з погляду лінгвістичного контексту. Праці Т. ван Дейка, Ю. Габермаса, Н. Ферклоу, П. Серіо, Р. Барта, а також вивчення вітчизняних авторів О. Баранова, О. Шейгал, Г. Почепцова присвячені вивченню цієї проблематики, які можна віднести до класичних робіт. Автори робіт тлумачать явище дискурсу в багатьох своїх працях настільки широко, що термін «дискурс» розширився в своєму значенні в порівнянні з терміном "мовлення".

У сучасному мовознавстві терміном «дискурс» позначають текст, який активно функціонує в житті суспільства та аналізується через призму таких його форм вираження як: наукові конференції, інтерв'ю, пресс-конференції, тренінги тощо (Кобилянський, 1986). Відповідно, дискурс варто вивчати в різних аспектах (ментальному, прагматичному, ситуативному тощо) (Кобилянський, 1986). Саме тому дискурс слід досліджувати в прагматично-ситуативному, у ментальному та інших аспектах. Прагматичний та ситуативний аспекти передбачають визначення його зв'язності та комунікативної адекватності. Ментальний аспект потребує досліджень соціокультурних, психологічних, етнографічних чинників на формування стратегій розуміння «дискурсів в живому мовленні» (discourse processing) (Баллі, 1961).

Закордонні дослідники також не дійшли однозначного висновку у розумінні дискурса. Ю. Хабермас визначав його як різновид мовної комунікації, який полягає в критичному, раціональному перегляді норм, цінностей соціального життя з метою отримання цілковитого розуміння розуміння (Habermas, 1987).

На думку Т. ван Дейка, дискурс – це вагома складова соціокультурної взаємодії, з такими типовими ознаками, як стиль, мета та інтерес (van Dijk, 2002).

П. Серіо. виділяє 8 значень поняття “дискурс”:

- відповідник поняттю “мовлення”;
- одиниця, яка за розмірами більша за фразу;
- вплив вислову на його адресата;
- висловлювання в межах прагматики;
- бесіду, як домінуючий вид висловлювання;
- мовлення з позиції мовця на противагу розповіді, яка не розглядає цю позицію;
- функціонування мовних одиниць, їх актуалізацію;
- ідеологічно обмежений різновид висловів, (політичний,

феміністичний дискурс тощо);

- теоретичний інструмент досліджень умов створення тексту (Заг. ред. і вступ. ст. П. Серіо, 1999).

З погляду лінгвістики дискурс визначається як явище живої вербальної комунікації, що істотно відрізняється від канонічного письма.

“Дискурс” – це багатокomпонентне явище, у складі якого не лише текст, а й екстралінгвальні чинники (думки, цілі, знання про світ), які сприяють розумінню тексту. Для нього характерним є завершеність, зв'язність, послідовність, тобто все те, що є критеріями тексту. Вагомою ознакою дискурсу є його зв'язок з мовцем та слухачем, а також з комунікативною метою мовця повпливати на реципієнта.

Існують такі види дискурсу: науковий, педагогічний, політичний, військовий, юридичний та інші. Вищевказані різновиди актуалізуються в текстах.

Комунікація є невід'ємною частиною будь-якого політичного режиму. Мова потрібна для переконання, передачі інформації, наказів тощо. Специфіка політики, на противагу іншим галузям людської діяльності, полягає переважно в її дискурсивному характері: більшість політичних дій є речовими діями за своєю природою.

О. Шейгал у своїх лінгвістичних роботах виокремлює три шляхи дослідження політичного дискурсу:

1) дескриптивний: класична методика риторичного вивчення публічних промов; аналіз мовної поведінки політиків, мовленнєвих прийомів та засобів;

2) критичний: мовлення досліджується як метод соціального контролю та влади;

3) когнітивний: перехід від розгляду одиниць і моделей дискурсу до формування структур свідомості учасників політичної комунікації.

Під час дескриптивного аналізу науковець займає нейтральну позицію, під час критичного – дослідник є заангажованим, оскільки стає на

захист пригнічених (Шейгал, 2004).

Основною функцією політичного дискурсу О. Шейгал називає інструментальну: прагнення заволодіти владою та втримати її. Ця функція виражається у використанні закликів, лозунгів, прямих звернень. Вона передбачає створення певної емоційної атмосфери (ворожість, злість, гордощі за країну, надія, впевненість). Стимулювати відповідні дії можуть мовленнєві акти, наприклад: страйк можна припинити, погрожуючи застосувати силу. Однак, головними рушіями політичної діяльності є акти підтримки та довіри.

Д. Грейбер виділяє такі функції політичного дискурсу:

- 1) розповсюдження інформації;
- 2) контроль за розповсюдженням інформації;
- 3) проекція в минуле та майбутнє: аналіз позитивного/негативного досвіду минулого задля проектування майбутньої політики (Graber, 1981).

Деякі мовознавці також виділяють функцію конструювання, яку ще називають креативною. Вона характеризується як стан справ, коли мовленнєвий зміст є первинним щодо позамовленнєвих.

Магічна функція перебуває у тісному зв'язку з креативною. Формами її вияву є клятви, молитви, присяги. Політичний дискурс, як і релігійний, містить в собі віру в магію слова, яка характерна і сучасній людині.

Варто зазначити, що існує 2 шляхи прояву мовленнєвої реальності: демократичний та тоталітарний. Тоталітарно-політичний дискурс має спільні ознаки з релігійним. Так, наприклад, політичний лідер, вождь може сприйматися як божество з надприродними силами.

Головною функцією політичного дискурсу є пропагандистська, яка передбачає вплив та спроби переконати його учасників. Дискурс є однією зі складових соціокультурної взаємодії, ознаками якої виступають цілі, інтереси, а також створення суспільної думки, яку потребує автор дискурсу.

Ще одним середовищем функціонування вторинної номінації є публіцистичний дискурс. Його сміливо можна назвати найдинамічнішим, найактивнішим, постійно змінним типом дискурсу. Цей різновид пов'язаний з реальними подіями і явищами, що відбуваються в житті суспільства, відображає конкретні дії в певний проміжок часу. Публіцистичний дискурс обов'язково передбачає діалог між адресатом і адресантом, він впливає, переконує, підштовхує до певних роздумів. Якщо політичний дискурс має за мету переконання аудиторії для здобуття влади в галузі політики, то публіцистичний дискурс в цьому сенсі позиціонує себе набагато ширше. Адже публіцистика охоплює багато різних сфер життєдіяльності людини і суспільства в цілому. Павлушкина Н. А. трактує публіцистичний дискурс як певний текст, що актуалізується в конкретній ситуації, пов'язаний з певною подією в одному і тому ж часі і просторі. Відмінністю публіцистичного дискурсу є його динамічність, діалогічність, відвертість (Павлушкина, 2010). Окрім відмінних характеристик можна виявити і схожість публіцистичного дискурсу з дискурсом політичним. Адже і той, і інший можуть переконувати, маніпулювати думками адресата. Ці загальні ознаки виділяє і Клушина Н. І., визначаючи публіцистичний дискурс як будь-який текст, що має політико-ідеологічний підтекст, який повинен впливати на суб'єкт (Клушина, 2008).

Отже, робимо висновок, що саме в публіцистичному дискурсі відображається політичний, а додаткової оцінної тональності обидва ці типи набувають за допомогою вторинних номінацій.

Висновки до розділу 1

Мовна номінація – це явище найменування, тобто трансформація фактів позамовного середовища в одну зі складових частин системи та структурної будови мови, а також є його наслідком. Виділяють первинну та вторинну номінацію.

Первинна номінація, яка пов'язана з предметно-чуттєвим сприйняттям, є підсумком людського досвіду та створенням мовного

пізнавального досвіду. Це процес найменування предметів, об'єктів навколишнього середовища, явищ, які ще не мають власного позначення. Цей вид номінації виконує безпосередню функцію називання.

Вторинна номінація – це процес використання вже уставлених у мові номінативних засобів у новій для них функції – функції найменування. Вторинна номінація слугує узагальненням мовного досвіду. Вона модифікує семантичну складову внутрішньої форми одиниці мови і використовує її як переосмислення мовних реалій за допомогою асоціацій та образів.

Перевагами вторинної номінації є те, що з її допомогою досягається значна економія формальних засобів мови та когнітивних зусиль, створюються асоціативні опори для пам'яті, структуруються знання та здійснюється структурна організація мовної системи.

Найпоширенішими способами творення вторинних назв є метафоричні перенесення та перифрази.

Зміст метафори передбачає використання слова, що вже виконує роль сигніфіката певного явища, дії, предмета, ознаки задля найменування іншого предмета у зв'язку з їхньою схожістю, яка визначається шляхом асоціативного порівняння. Таким чином, метафора з'являється тоді, коли суб'єкт пізнавального процесу проводить певні асоціації з реалією. Це явище пов'язане з концептуальними аналогіями між поняттями. Функціональна подібність, спільні зовнішні чи внутрішні риси – це те, на чому ґрунтуються метафоричні трансформації вихідних значень.

Особливість перифразу як одного із способів створення вторинних назв полягає в вживанні описового висловлювання на контекстуальному рівні, яке охоплює певну властивість або ознаку об'єкта номінації. Перифраз – це вторинна описова номінатема, утворена задля повторного найменування денотата, який містить певну оцінку та власну вже встановлену назву.

Політичний дискурс – сукупність усіх актів мовлення, які

функціонують в політичних диспутах, обговореннях, дискусіях, а також норм та правил публічної політики, які ґрунтуються на попередньому досвіді та традиціях.

Публіцистичний дискурс є найбільш продуктивним середовищем для творення вторинних назв, оскільки однією з головних тем в друкованих та інтернет-виданнях є збільшення впливу політичних діячів та політики в цілому. Це пояснює той факт, що саме цей вид дискурсу є чи не найбільш обговорюваним серед населення, а отже використання вторинної номінації є частотним явищем у мові ЗМІ і газетної публіцистики зокрема.

Дослідження особливостей політичного дискурсу, поетапний аналіз фактичного матеріалу з використанням низки лінгвістичних та загальнонаукових методів сформувало методологічну основу для вивчення семантики і структури вторинних назв українських політиків, їхніх стилістичних функцій в українській пресі ХХІ ст.

РОЗДІЛ II
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ НАЗВ
УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ XXI СТ.)

2.1. Метафоричні вторинні номінації українських політиків

Метафора – це семантичний процес, під час якого відбувається перенесення форми певної мовної одиниці з одного явища/предмета/об'єкта/дії пізнання на інший. Він ґрунтується на подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця. Інакше кажучи, це механізм вторинної номінації, де відбувається взаємодія властивостей того об'єкта, який є референтом концептуалізації і деяких ознак, що асоціюються з чуттєвим образом реалії, ім'я якої використовується при вирішенні проблемної поняттєво-номінативної ситуації, а саме – ситуації формування нового поняття і його вербалізації.

Традиційно з-поміж метафоричних утворень у термінології виокремлюють номінації, що утворилися семантичним способом на основі метафоризації за зовнішньою подібністю, за топонімічною ознакою, за наявністю назви тварини тощо.

2.1.1. Метафоричні вторинні номінації українських політиків за зовнішньою ознакою

У сучасному суспільстві зовнішність має неабияке значення у стосунках між людьми. Хоч зовнішні риси безпосередньо не відображають особистості людини, все ж несвідомо ми дозволяємо зачісці, зросту, формі обличчя та носу співрозмовника на нас впливати.

Політичних діячів ця закономірність також не оминула. Так званий «фейсизм» може впливати на результати виборів, на розподіл посад та на загальне ставлення до політика.

Дослідивши матеріал української преси ХХІ ст., ми виявили низку прикладів метафоричних вторинних назв українських політиків, які утворилися за зовнішньою ознакою. Так, наприклад, для позначення одіозної постаті Президента Росії – Володимира Путіна – характерні вторинні номінації, в основі яких лежить параметр зросту:

«маленький сірий чоловічок»

«І жах, і кров, і смерть, і відчай,

І клекіт хижої орди,

Маленький сірий чоловічок [Володимир Путін]

Накоїв чорної біди» (Другий фронт Ліни Костенко //Голос України. – 2015 – 21 берез. – С. 8.);

«високий кремлівський гість»

Так чи інак, а з чогось треба починати, а то інші он всерйоз об'єднуються (інтегруються, по-сучасному), а ми, даруйте, “сопли жуем”, як доволі авторитетно заявив у нашому Національному Університеті високий кремлівський гість – Президент Росії [Володимир Путін].»

(Чорний В. Як українцям облаштувати Росію / Володимир Чорний // Літературна Україна. – 2004. – 29 січ. – С. 1.);

«гебешний карлик»

[Путіну треба отримати реванш за поразку в 2004-му.] Бо існує ця банальна мстивість “гебешного карлика”.

(Завітій Б. “Доки поруч оця ФСБшна імперія, життя нам не буде” / Богдан Завітій, Олена Павлова // Слово Просвіти. – 2014. – 25-31 груд. – С. 4.).

Поширеними також є ті вторинні найменування, які акцентують увагу на зачісці політиків. Наприклад, головною зовнішньою ознакою Юлії Тимошенко протягом багатьох років була її «коса», у зв'язку з чим виникли такі назви:

«дама з косою»

З Парижа вона [Юлія Тимошенко] привезла ... цілу низку епітетів, якими українського прем'єра нагородила французька преса – “слов'янська мадонна” ... “дама з косою”.

(Тимошенко “прорвалась в Європу” [Електронний ресурс] // *Подробности*. – 2005. – Режим доступу: <https://podrobnosti.ua/221109-timoshenko-prorvalas-v-vropu.html> (дата запиту: 27.09.2016). – Назва з екрана.);

«жінка з косою»

Кабмін на чолі з “жінкою з косою” [Юлією Тимошенко] ухвалив рішення, яким скасував розпорядження попереднього року щодо пільг експрезиденту.

(Кріт З. Кучму взяли під варту / Зоряна Кріт // *Україна молода*. – 2005. – 1 берез. – С. 4.);

Продуктивними є вторинні назви, в основі яких лежить колір волосся. Для опису другого Президента України – Леоніда Кучми – характерні номінації з лексемою «рудий», а для Олександра Мороза – «сивий»:

«рудий хазяїн»

Луценко зазначив, що Литвин ... усе ще боїться: в ключових питаннях слухається свого рудого хазяїна [Леоніда Кучму], але вже думає про себе...

(Село – і спікер відпочине // *Україна молода*. – 2004. – 10 черв. – С. 3.);

«рудий “Тато”»

Виїжджає рудий “Тато” [Леонід Кучма] на білому коні і рятує державу.

(Шовкун Л. Вуличне вогнище запалить молодь / Леся Шовкун, Дмитро Лиховій // *Україна молода*. – 2004. – 3 лют. – С. 5.);

«сивочолий лідер СПУ»

Сивочолий лідер СПУ [Олександр Мороз] постійно повторював, що потрібно скористатись унікальною можливістю ситуативного збігу інтересів у питаннях політреформ із правлячим режимом.

(Шморгун О. Політична реформа: швидше – не значить краще: спроба полеміки з парламентаріями, які прагнуть змінити Конституцію тут і одразу / Олександр Шморгун // Україна молода. – 2004. – 18 листоп. – С. 4.);

«сивочолий соціаліст»

Мороз – лідер Соцпартії, сивочолий соціаліст...

(До Конституції приміряються восени // Україна молода. – 2004. – 17 черв. – С. 3.).

Трапляються також приклади метафоричних номінацій, які містять ім'я якогось відомого персонажа/ особи, оскільки комбінують в собі відразу декілька зовнішніх ознак (зачіска, овал обличчя, форма очей тощо). Наприклад, у пресі знаходимо таку вторинну назву стосовно Родіона Кіреєва, скандального судді Печерського районного суду м. Києва:

«український Гаррі Поттер»

Справа Тимошенко набула резонансу, про Кіреєва дізналися в усьому світі, журналісти прозвали його “українським Гаррі Поттером”...

(Литвин О. Суд над можновладцем: як склалася доля тих, хто посадив політиків [Електронний ресурс] / Олександр Литвин // Сьогодні. – 2015. – 5 листоп. – Режим доступу: <https://www.ukr.segodnya.ua/politics/sud-nad-vlast-imushchimi-kak-slozhilas-sudba-teh-kto-posadil-politikov--664614.html> (дата запити: 15.11.2015). – Назва з екрана.)

2.1.2. Метафоричні вторинні номінації українських політиків за топонімічною ознакою

Окрім зовнішності, продуктивним джерелом для творення вторинних метафоричних назв українських політиків слугує топоніміка. Певні асоціативні ряди між політиком та якоюсь місцевістю, з якою він пов'язаний, які виникають у свідомості людини, дають змогу розглядати цей різновид вторинних номінацій як один з найбільш поширених.

Існують метафоричні назви, які проводять паралелі між політичним діячем та місцем його народження:

«козак із Буковини»

Козак Гаврилюк з Буковини у парламенті виявився найбільш бідним.

([Електронний ресурс] // Букінфо : Чернів. незалежна інформ. агенція. – 2015. – 1 квіт. – Режим доступу: <http://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=58324>);

«гадина з-під львівського села»

Не впадів од заздрості й отрути

Гадини з-під львівського села [Ганни Герман],

Що себе в людину обернути

Обіцяла, але не змогла.

(Павличко Д. Вірші з Майдану / Дмитро Павличко. – К. : Основи, 2014. – С. 23.);

«хмільна порадиця з Галичини»

Коли майдан горів, залитий кров'ю,

Хмільна порадиця з Галичини [Ганна Герман]

втішала зека ніжною любов'ю,

заводила в щасливі райські сни.

(Павличко Д. З нової книжки / Дмитро Павличко // Слово Просвіти. – 2015. – 5-11 берез. – С. 6.);

«донецький хлопець»

Щоби уникнути непорозумінь, наголошуємо: наведена нижче творчість – аж ніяк не уципливі пародії, а цілком щирі опуси на підтримку “донецького хлопця” Віктора Януковича.

(Дубинянський М. Тисяча посмішок помаранчевої революції : політичні сатири / Михайло Дубинянський ; пер. із рос. М. Ноги. – К. : Факт, 2005. – С. 79.).

Також зафіксовано метафоричні найменування, які вказують на політика через його місце проживання:

«каліфорнійський в'язень»

Як підтвердила київський адвокат “каліфорнійського в'язня” [Павла Лазаренка] Марина Долгопола, для цього немає юридичних перешкод, адже оскільки судовий процес “США проти Лазаренка” ще триває, він вважається несудимим.

(Лазаренко сидить, але партія його живе // Україна молода. – 2004. – 26 черв. – С. 3.);

«межигірський острів'янин»

Картина, породжена уявою Кортасара, схоже, цілком, відповідає картині, яка живе в уяві межигірського острів'янина [Віктора Януковича].

(Рахманін С. Корок [Електронний ресурс] / Сергій Рахманін // ZN.UA : інтернет-версія газети. – 2013. – 20 груд. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/korok-.html> (дата запиту: 30.12.2013). – Назва з екрана.);

«межигірський пахан»

Якщо такі ганебні, злочинні дії, з благословення межигірського “пахана” [Віктора Януковича] скоюються по відношенню до народних депутатів, то можна собі тільки уявити долю пересічних громадян.

(Шкіряк З. Усі диктатори закінчують погано: Янукович – не виключення [Електронний ресурс] / Зорян Шкіряк // Gazeta.ua. – 2013. – 18 січ. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/35909/usi-diktatori-zakinchuyut-pogano-anukovich-ne-viklyuchennya?mobile=true> (дата запиту: 14.11.2016). – Назва з екрана.).

Наступним різновидом вторинних метафоричних назв є ті, які акцентують собою увагу на територіальному місці роботи політичного діяча. Наприклад:

«одіозний харківський губернатор»

Отож одіозний харківський губернатор [Михайло Добкін] тепер – білий та пухнастий.

(Тягнибок О. Генпрокуратура остаточно “відбілила” сепаратиста Добкіна / Олег Тягнибок // Свобода. – 2014. – 25-31 груд. – С. 4.);

«відомий київський провокатор»

Відповідь на це питання дає зафіксована відеозйомкою поява на місці майбутнього побойця відомого київського провокатора Дмитра Корчинського...

(Семенець Г. “Аргумент” запитує: Чому провокатор Дмитро Корчинський не за ґратами? [Електронний ресурс] / Георгій Семенець // Нова Україна.org. – 2013. – 2 груд. – Режим доступу: <http://www.novaukraina.org/news/urn:news:16881EB> (дата запиту: 04.12.2016). – Назва з екрана.);

«головний популіст Закарпаття»

Головний популіст Закарпаття Геннадій Москаль під приводом демонстрації того, що він борець з контрабандою, вчинив скандал на голому місці – попросив главу уряду Володимира Гройсмана внести подання про його звільнення.

(Поляк В. Шантаж Москаля і розвал владної коаліції в Закарпатті [Електронний ресурс] / Василь Поляк // Prozak : Інформ. антидепресант. –

2016 – 10 трав. – Режим доступу: <http://prozak.info/Politika/Region/SHantazh-Moskalya-i-rozval-vladnoyi-koalitsiyi-v-Zakarpatti> (дата запиту: 07.11.2016). – Назва з екрана.).

Отже, метафоричні вторинні назви з топонімічною ознакою є поширеними в українському політичному дискурсі, оскільки вони досить чітко ідентифікують політичного діяча, шляхом акцентуації уваги реципієнта на топоніму, з яким асоціюється політик.

2.1.3. Зооморфні метафоричні вторинні номінації українських політиків

Головною рисою зооморфних метафоричних вторинних номінацій є те, що образ тварини, який обирається для порівняння, ґрунтується на національному світогляді та стереотипах, віддзеркалює культуру, мовні смаки певної епохи тощо. Образи тварин, птахів, риб, земноводних відіграють важливу роль в фольклорі та міфології, репрезентують суспільне світобачення людини в певний історичний період. Наприклад, в свідомості українців закладено, що «лис» – це символ лукавства та хитрощів, відповідно вторинні назви, які містять цей зооморф, характеризують політика як такого, якому не можна довіряти. Наприклад:

«фарбований лис»

Цієї ж весни 2014 року фарбований лис Олексій Гончаренко став головою передвиборчого штабу Порошенка в Одеській області.

(Молодий та спритний. Ні, це не сепар на світлинах, це “фарбований регіонал” Льоша Гончаренко – заступник голови фракції “БПП” // Свобода. – 2016. – 22–28 груд. – С. 6.);

«хитрий лис»

Недарма його [Леоніда Кравчука] прозвали “хитрим лисом”.

(Яворівський В. На майдані / Володимир Яворівський // Літературна Україна. – 2006. – 12 січ. – С. 3.).

Серед зооморфних метафор, які утворюють вторинні найменування українських політиків, трапляються ті, які містять лексему «щур». В українців цей гризун асоціюється з псуванням, руйнуванням, шкідництвом та з перенесенням різних хвороб. Саме тому уживання цієї метафори як вторинної назви політичного діяча передає найбільш негативне ставлення суспільства до нього. Наприклад:

«шкідливий щур»

Другий [Леонід Кучма] сховався шкідливим щуром у конче-заспівському схроні.

(Дімаров А. Сталося! / Анатолій Дімаров // Літературна Україна. – 2004. – 9 груд. – С. 1.).

Ще одним негативним за конотацією образом в політичному дискурсі є «кіт». Людину, яку зіставляють з котом, вважають лінивою, байдужою до всього, що її оточує. Наприклад:

«звичайний жирний кіт парламенту»

[Цей інформаційний продукт огорнув гротескну постать Ляшка романтично-популістським флером.] Тепер не лише звичайний жирний кіт парламенту, а й український Робін Гуд...

(Слабошпицький М. Вибори і війна / Михайло Слабошпицький // Слово Просвіти. – 2014. – 6-12 лист. – С. 1.).

Схожими за своїм трактуванням є зооморфічні метафори з елементами «лев» та «тигр». Лев є символом верховенства, мужності, хоробрості і, водночас, пихи та зарозумілості. Тигр – це влада, сила та енергія. Такі тлумачення характерні для нашого світосприйняття та культури. Як наслідок, використання цих «тварин» для асоціативного опису політиків

надає їм чи не найбільш позитивної оцінки серед усіх вторинних номінацій такого типу. Наприклад:

«СВІТСЬКИЙ ЛЕВ»

Світський лев Олександр Онищенко відомий у певних колах і як завсідник світських заходів.

(Хто такий Онищенко і в чому його підозрюють? [Електронний ресурс] // BBC Україна : веб-сайт Української служби Британської телерадіомовної корпорації. – 2016. – 17 черв. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160616_onyshchenko_whois_sx (дата запиту: 28.11.2016). – Назва з екрана.);

«БІЛА ТИГРИЦЯ»

Для білої тигриці [Юлії Тимошенко] закон не писаний.

(Северин П. Для білої тигриці закон не писаний [Електронний ресурс] / Павло Северин // Українська правда : сайт газети. – 2010. – 4 січ. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/01/4/4582449/> (дата запиту: 01.11.2016). – Назва з екрана.).

Орнітологічна символіка є також поширеною в утворенні метафоричних вторинних назв політиків. Вона характеризується глибокою змістовою наповненістю та бере початок ще у слов'янській міфології, але проходячи крізь призму авторського світосприйняття набуває нових семантичних площин та трактування.

Образи птахів в політичному дискурсі можуть бути як дуже загальними (зазвичай розглядаються як «творці» чогось нового), так і конкретизованими, тобто названими за видовою належністю. Наприклад:

«ГОЛОВНИЙ ПТАХ ГНІЗДА ДНІПРОПЕТРОВА»

Головний “птах гнізда Дніпропетрова” [Павло Лазаренко] перебуватиме в Каліфорнії під домашнім арештом, давши підписку про невиїзд.

(Лебідь Н. Присяжні сказали: винний / Наталія Лебідь // Україна молода. – 2004. – 5 черв. – С. 3.).

Одним із прикладів вживання конкретної назви птаха в метафоричній вторинній номінації є образ яструба. Яструб — цікавий символ для трактування, оскільки ці птахи є чимось середнім між орлом та вороном. Якщо враховувати, що орел — це цар усіх птахів, то яструб — найбільш вправний воїн серед них. В суспільстві він асоціюється з могутнім хижаком. Відповідно політик, який був названий «яструбом» є для людей тим, кого цікавлять лише власні інтереси та бажання. Наприклад:

«гуманітарний яструб у партії регіонів»

[Зате критика лунала ... з боку невеликої групи людей, яку ... можна назвати групою “гуманітарних яструбів” у Партії регіонів.] ... лідерство посідає король українофобії Вадим Колесніченко ...

(Климончук О. Завдяки кіно дубляжу наші актори заробляють 7 мільйонів на рік. Кілька людей із ПР цього не хочуть [Електронний ресурс] / Оксана Климончук, Іван Помідоров // Тексти.org.ua : аналіт. центр. – 2010. – 15 трав. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial_1/read/23411/Zavdaky_kinodublazhu_nashi_aktory_zaroblajut_7_miljoniv (дата запити: 24.11.2016). – Назва з екрана.).

Образ зозулі в свідомості українців викликає відразу дві асоціації: 1) це символ всевідання та пророкування; 2) це передвісник лиха, неминучої біди. Зозуля часто символізує нещасну, зражену, заплакану жінку. У публіцистичних текстах саме останній мотив є найбільш поширеним. Наприклад:

«кремлівська “зозуля”»

[Юлія] Тимошенко – ... кремлівська “зозуля”, яка з вдячності за закриті у Росії кримінальні справи виштовхувала з політичного поля проукраїнських “помаранчевих” політиків.

(Мироненко В. *Кремлівська “зозуля”* [Електронний ресурс] / В. Мироненко // Україна молода : сайт газети. – 2014. – 31 лип. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2502/363/88663/> (дата запиту: 05.12.2016). – Назва з екрана.).

Для вторинного найменування Арсенія Яценюка популярними є зооморфні метафори з лексемою «кролик». Таке зіставлення з образом зайця, який символізує полохливість, боягузтво і втечу від ворога, нівелює конотації могутності і сили політика, дискредитує його і має на меті переконати читачів у його стовідсотковій поразці.

«кролик Сєня»

Значно меншу кількість, проте не мени яскраву за емоційним забарвленням, становлять вторинні номінації інших сучасних політичних діячів: гарант Конституції, ... кролик Сєня ... (Арсеній Яценюк)...

(Кобзар А. Найпомітніші фігури сучасного політичного життя крізь призму перифразу (за матеріалами ЗМІ) [Електронний ресурс] / А. Кобзар // Матеріали П'ятої науково-практичної конференції “Журналістська освіта на Сумщині : набутки й проблеми” (27–28 травня 2009 року). – Режим доступу: http://vuzlib.com.ua/articles/book/16039-JUvilejj_mikoli_gogolja_na_st/5.html (дата запиту: 09.12.2016). – Назва з екрана.);

«Фронтний Кролик»

...Режим Шоколадного Зайця та Фронтного Кролика [Арсенія Яценюка] не міг не усвідомлювати, що сьогодні навіть у країнах із деспотичними диктатурами за звичайні оціночні судження та відеозвернення до президента через соцмережі ніхто за ґрати на 15 років не кидає.

(Руслан Коцаба: Навіть якщо врахувати артистизм Порошенка та його знання англійської, все одно треба визнати, що барига у ньому переміг політика: [інтерв'ю з Русланом Коцабою записала Галина Плачинда]

[Електронний ресурс] // МИР. – 2015. – 5 жовт. – Режим доступу: <http://iamir.info/9ruslan-kotsaba-navit-yakshho-vrahuvati-artistizm-poroshenka-ta-jogo-znannya-anglijskoyi-vse-odno-treba-viznati-shho-bariga-u-nomu-peremig-politika> (дата запиту: 07.10.2015). – Назва з екрана.)

Під час дослідження української преси ХХІ ст. були знайдені вторинні назви, які містять образ «кульгавої качки». Таке зіставлення ототожнює політика з фігурою, від якої майже нічого вже не залежить. Окрім загального негативного звучання, вираз «кульгава качка» може позначати політика, якого навряд чи знову підтримають на наступних виборах.

«кульгава качка Кучми»

Ющенко пообіцяв розібратися з “кульгавою качкою” Кучми [Давидом Жванією].

([Електронний ресурс] // Українська правда : сайт газети. – 2005. – 13 трав. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2005/05/13/3009654/> (дата запиту: 14.11.2016). – Назва з екрана.)

Отже, зооморфні метафори в українській пресі ХХІ ст. утворюються шляхом перенесення певних особливостей поведінки, дій, рис зовнішності тварини на політика на основі подібності названих характеристик. Цей різновид вторинних назв закріплює набуте століттями розуміння образів тварин за сучасними політичними діячами.

2.1.4. Метафоричні вторинні номінації українських політиків за співвіднесеністю з кольором

Одним із різновидів метафоричних перенесень є ті, які утворюються на основі подібності з кольором або відтінком. Так, проаналізувавши українська друковані та інтернет-видання ЗМІ, знаходимо низку вторинних назв українських політиків та політичних партій, що містять лексеми тих кольорів, які безпосередньо асоціюються з ними.

«зелений Президент»

Мій «зелений» президент: яких кроків очікує агробізнес від Володимира Зеленського?

([Електронний ресурс] // Agropolit : сайт газети. – 2019. – 23квітн . – Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/302-miy-zeleniy-prezident-yakih-kroktiv-ochikuye-agrobiznes-vid-volodimira-zelenskogo>). – Назва з екрана.).

«біло-блакитний донбасівець»

Зрештою, мовні ексцеси близькі біло-блакитному донбасівцю [В.Ф. Януковичем], як нікому іншому.

(Слабошпицький М. Вибори і війна / Михайло Слабошпицький // Слово Просвіти. – 2014. – 6-12 лист. – С. 2.).

«біло-синій паханат»

Фактично яйце демократії є, залишилося знайти інкубатор, тобто створити сприятливі умови для розвитку народного верховенства над біло-синім паханатом.

(Шкіряк З. Усі диктатори закінчують погано: Янукович – не виключення [Електронний ресурс] / Зорян Шкіряк // Gazeta.ua. – 2013. – 18 січ. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/35909/usi-diktatori-zakinchuyut-pogano-anukovich-ne-viklyuchennya?mobile=true> (дата запиту: 14.11.2016). – Назва з екрана.).

«Президент помаранчевої республіки»

Остання витівка президента помаранчевої республіки, до речі, добряче вдарила по міжнародному іміджу як самого політика, так і України.

(Дубинянський М. Тисяча посмішок помаранчевої революції : політичні сатири / Михайло Дубинянський ; пер. із рос. М. Ноги. – К. : Факт, 2005. – С. 79.).

Отже, вторинні назви українських політичних діячів (та партій), які містять метафоричні перенесення за кольором, є досить аргументованими, оскільки використовуються лексеми кольорів, які відразу викликають у адресата асоціативний зв'язок саме з цими політиками та об'єднаннями.

2.2. Вторинні назви українських політиків на основі перифразів

Одним із способів творення вторинної номінації є використання перифразів.

Перифразом називають зворот, який використовуються для непрямого, описового найменування явищ/об'єктів/осіб, шляхом виокремлення їхніх найбільш характерних ознак. Перифрази забарвлюють думку, висвітлюють їх ключові риси, а не лише функціонують як вторинні назви предметів.

Отже, перифрази мають унікальні ознаки. Головна їхня функція – найменовувати ті поняття, які вже є відомими і мають встановлену назву. Основою процесу перефразування є трансформація старого на нове, традиційного на сучасне, інноваційне. Під час створення перифраза зміст майже цілковито залишається без змін, а форма – повністю змінюється. У процесі виникнення перифраза внутрішня форма нової назви ґрунтується на виокремленій ознаці. Також перифрази використовують для уникнення повторів та для увиразнення мовлення.

Вторинні назви на основі перифразів класифікуємо за їхніми функціями в мовленні. Зокрема, за допомогою перифрастичних зворотів можна показувати іронічне ставлення автора або ж суспільства до певного політика. Наприклад:

- *Герой нашого часу* – Микола Азаров, прем'єр-міністр України (2010–2014). (Заголовок; Українська правда, 15.03.2001);
- *Дон Кіхот у панчохах* – Юлія Тимошенко, прем'єр-міністр України (2005, 2007–2010). (Заголовок; Українська правда, 14.02.2001);
- *Баритональний бас* – Олег Ляшко, український журналіст, політичний діяч, народний депутат України, лідер РПУ: «*У четвер під*

парламентом розгорнувся справжній цирк. Хоча хто б сумнівався, якщо поруч кружляв невагомий позафракційний баритональний бас». (Українська правда, 08.12.2011);

- Блакитнопартійний Президович – Віктор Янукович, Президент України (2010–2014): «Чи стомлений від летючих вінків, «увікнених» вітром, від прийомів глав Туркменістану-Казахстану (не має значення), блакитнопартійний Президович умикає вечірню казку з дідом Панасом, Табасом, Азарасом». (Україна молода, 08.01.2012).

Перифрази часто виконують оцінну функцію, яка передбачає приховану або виражену авторську оцінку політичного діяча. Наприклад:

- «Хрещений батько поправок до Основного Закону [О. Мороз]». (Україна молода, 06.03.2012);

- «Не слухається кремлівського владика і все тут... [В. Путін]». (Україна молода, 08.01.2012);

- Дволикий Янук – Віктор Янукович, Президент України (2010–2014): «...наш дволикий Янук збирається вже наступного тижня затягти всіх нас в Азію». (Україна молода, 17.12.2012);

- «Король Донбасу» – Ринат Ахметов, народний депутат України, найбагатша людина України : «Той факт, що керівник фонду Ахметова Наталія – лише один з багатьох аргументів про близькість проекту «Україна – вперед!» до «короля Донбасу». (Українська правда, 23.08.2012);

- Польовий командир Майдану – Юрій Луценко: «Привітання від Апеляційного суду Києва з річницею Помаранчевої революції для колишнього «польового командира» Майдану Юрія Луценка було очікуваним». (Україна молода, 23–24.11.2012);

- «Королева джинси» – Наталя Королевська: «Яка користь для суспільства дізнатися про поїздку в Сорочинці «королеви джинси». (Українська правда, 16.08.2012);

- Міністр-українофоб – Дмитро Табачник, український політичний і

державний діяч, міністр освіти і науки, молоді та спорту України в уряді Миколи Азарова (2010–2014): *«Наприклад, так, як студентка, яка кинула в обличчя міністріві-українофобу букет квітів»*. (Україна молода, 08.01.2012).

Оказіональний характер перифразів пояснює їхню можливість постійно продукуватися під час мовлення. Проте здебільшого вони залишаються існувати в тому тексті, у якому утворилися. Прикладами таким вторинних назв є:

- *Радикальна вишенька* – Олег Ляшко, лідер Радикальної партії Олега Ляшка: *«Ось цієї радикальної вишеньки вже давно не вистачало на українській політичній кухні»*. (Українська правда, 21.08.2012);

- *Гуманітарна клеветка* – Ганна Герман, радник 4-го Президента України В. Януковича: *«На жаль, гуманітарна клеветка Януковича Анна Нікалаєвна Герман має рацію, коли говорить про те, що підписати вбивчий для української мови закон Януковичу дозволила тотальна байдужість українців до своєї мови»*. (Українська правда, 21.08.2012).

Отже, використання перифразів як різновид вторинної номінації українських політиків сприяє висвітленню суб'єктивного образного бачення нашого політичного аспекту життя журналістами, репортерами, свідками і звичайними людьми. Це показник наших оцінок та втілення справжніх емоцій, які викликають сучасні політичні діячі.

Висновки до розділу 2

Ритм соціуму задає динаміку сфери соціальної комунікації і мови сучасної преси. Висвітлений в газетах/журналах політичний дискурс стрімко набуває ознак стихії, де автор є майстром емоційності та оцінності щодо політичних діячів. Це спрямовано на те, аби викликати у реципієнта потрібну реакцію, спровокувати певну поведінку.

В українській пресі (і в медіа загалом) існує дві прагматичні мети: мовлення має бути насиченим інформацією і бути показником емоційно-

експресивного ставлення автора тексту. Такі настанови повинні «змусити» адресата переосмислити певні об'єкти, предмети, явища, а не сприймати все автоматизовано. Забезпечити це можуть метафоричні та перифрастичні вторинні номінації, які дають змогу трансформувати вже відомі поняття та знання про політиків у нову, нетипову форму.

Базою цих вторинних назв можуть бути різні ознаки та характеристики осіб: зовнішні риси, місця, які пов'язані з людиною (місце проживання, народження, роботи), риси характеру, які корелюють з образами-символами, що існують в нашій культурі та є характерними для суспільного світогляду або ж це можуть бути описові звороти, які комбінують в собі відразу декілька аспектів зіставлення.

Провівши дослідження, робимо висновок, що найбільш поширеними видами вторинних номінацій українських політиків є ті, що сформовані на основі перифразів та зооморфних метафор. Використання таких назв надає мовленню емоційного забарвлення, експресивності. Також за допомогою них передається суб'єктивне ставлення або ж самого автора, або ж суспільства загалом до певного політичного діяча. І метафори, і перифрази, які слугують основою творення вторинних номінацій дозволяють висвітлити справжні емоції, почуття, оцінки, асоціації, які виникають у свідомості людей при згадці того чи іншого українського політика.

РОЗДІЛ ІІІ

ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Незважаючи на те, що вторинні назви українських політиків функціонують не тільки в пресі, а й в повсякденній мові, проте за кількістю одноразових реципієнтів того чи іншого виду мовного впливу ЗМІ (зокрема газети та журнали) залишають далеко позаду будь-які інші області функціонування інформації. У мові газет на журналів вони здатні виконувати відразу декілька прагматичних функцій.

3.1. Персуазивна функція

Виразною особливістю друкованих ЗМІ є функція впливу, яка взаємодіє з функціями повідомлення та інформації, оскільки вплив на громадську думку за допомогою мови спирається на словесно виражену інформацію про актуальні події, факти поточного життя – соціального, політичного, культурного, наукового, духовного, економічного і т. д.

У сучасному світі всюди інтенсивно розвиваються політичні технології, а роль ЗМІ набуває все більшого значення. Політична діяльність супроводжується підвищеним інтересом з боку громадськості, політична лінгвістика стає центром уваги в питанні політичного дискурсу.

До особливостей політичного дискурсу відноситься наявність багатьох можливостей, необхідних для управління суспільною свідомістю. Мовне маніпулювання – це вид мовного впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відносин або настанов, які можуть не збігатись з тими, які є у нього в даний момент. Очевидно, що маніпуляція свідомості відбувається в вигідному для мовця світлі. З лінгвістичної точки зору персуазивна функція на адресата реалізується через застосування різних мовних і мовних одиниць, які виступають інструментами мовного неаргументованого або недостатньо аргументованого вербального впливу

на реципієнта, мета якого - зміна його особистісних думок та бачень (ментальних, ідеологічних, оціночних тощо). В українській пресі на допомогу автору приходять лінгвістичні інструменти, за допомогою яких може бути здійснено управління людським сприйняттям. Серед найбільш яскравих і ефективних засобів варто виокремити вторинні назви, утворенні з метафор та перифразів.

Більшість дослідників сходяться на думці, що «політична метафора» – важливий інструмент маніпуляції суспільною свідомістю. Проаналізувавши матеріал української преси, можна стверджувати, що вона відіграє найважливішу роль як інструментарій лінгвістичної маніпуляції свідомістю. Використання вторинних назв на основі метафор безпосередньо впливає на асоціативне мислення суб'єкта мовлення, а також має здатність надовго закріплюватися в його свідомості. Основні цілі, які ставить перед собою автор при використанні політичних метафор, складаються в маніпулюванні населенням: *«агентка російських спецслужб»* – Г.М. Герман, *«голубий»* – О.В. Ляшко.

Вторинні назви реалізують в мові газети функцію емоційного впливу з метою переконання адресата в правоті / невірності будь-яких поглядів, завдяки нашаруванню відносини адресанта до об'єкта номінації на її об'єктивний зміст: *«гадина з-під львівського села»* – Г.М.Герман, *«перший, хто розкрив країну»* – Л.Д. Кучма.

Можливість емоційно впливати на адресата сприяє реалізації газетним текстом установки па спонування до дії. Більше того, вторинні найменування функціонують в газетному тексті як засіб, що визначає інтенсивність емоційного впливу: *«хлопчик-виручалочка»* – А.П. Яценюк, *«анонімний алкоголік»* – П.О. Порошенко.

Найважливішою формою вторинних номінацій політиків в українській пресі є використання перифрастичних одиниць. Перифраз сьогодні є потужним багатofункціональним стилістичним прийомом.

Функціонування перифраз у мові преси обумовлено специфікою газетного тексту: обов'язковою присутністю в ньому експресії та стандарту. Газетний текст повинен виконувати не лише інформаційно-змістовну функцію, а й персуазивну – функцію емоційного впливу на читача.

Друковане слово в газеті / журналі впливає на читача в кілька етапів: спочатку адресата необхідно зацікавити, потім викликати у нього свідоме ставлення до чого-небудь, а потім реалізується функція переконання адресата в чому-небудь. Саме функція переконання, в першу чергу, пояснює специфіку даної функціонально-стильової системи. Суть функції переконання полягає не тільки в створенні раціонально інформаційного, а й емоційного і ціннісного спілкування автора з аудиторією.

Повідомляючи про людей, події, факти, журналіст неодмінно дає цьому оцінку для того, щоб максимально ефективно впливати на адресата тексту. Ця закономірність публіцистичного тексту знаходить своє відображення перш за все в його мовній структурі і може бути виражена за допомогою метафоричних та перифрастичних одиниць: *«гебеишний карлик»* – В.В. Путін, *«головний популіст Закарпаття»* – Г.Г. Москаль, *«кульгава качка» Кучми»* – Д. В. Жванія.

Вторинні номінації, утворені за допомогою метафор та перифразів, в мові української преси – це невід'ємний і, безумовно, яскравий елемент системи технологій мовного впливу на читача. Саме газети та журнали розглядаються в дослідженні, адже метафора, перифрази і взагалі технології мовного впливу найбільш поширені і ефективні в мові ЗМІ.

3.2. Експресивно-оцінна функція

Вторинні назви вітчизняних політиків в текстах української преси часто посідають одне з найважливіших місць: впливаючи на волю і почуття реципієнтів, вони змушують їх діяти. За допомогою цих назв можна актуалізувати лише необхідні з точки зору автора

позитивні/негативні риси і якості осіб, їх переваги, що ускладнює можливість для реципієнта дати їм об'єктивну оцінку.

Будучи засобом виразності і зображальності мови, вторинні засоби номінації привертають увагу читача, емоційно впливають на нього: а) вторинні назви є експресивно забарвленими одиницями, здатними не тільки надавати мовленню виразності, але і бути інструментом реалізації в газетному тексті таких найважливіших функцій категорії експресивності, як образність, емоційність, інтенсивність, оцінність. Так, завдяки експресивному потенціалу адресант отримує можливість не лише висловити своє ставлення до об'єкта номінації, а й домогтися емоційного відгуку у адресата, сформувавши у нього позитивне / негативне ставлення до найменованого об'єкта, явища, персони (наприклад: *«сфінкс №1 української політики»* – Ю. Тимошенко).

Оскільки мова преси характеризується не лише клішованістю і стандартизацією, але і експресивністю, то її вдало доповнюють експресивно-образні вторинні одиниці, влітаючи в смислову основу використаних в ній мовних засобів; б) експресивна функція вторинних номінацій проявляє себе також у створенні певного суб'єктивно-оцінного підтексту, який показує авторське ставлення до описуваної події, здебільшого саркастично-іронічне, надаючи тексту певної модальності (наприклад: *«Конотопська відьма»* – Н. Вітренко); в) вторинні метафоричні назви, зокрема, здатні виконувати образно-емоційний вплив через сам образ, що лежить в їх основі. Що ж стосується перифрастичних номінацій, то вони характеризуються підвищеним емоційним навантаженням, виступаючи як засоби граничної конкретизації і емоційної насиченості образу, оскільки є семантично ускладненими структурами. Водночас мовець може регулювати ступінь інтенсивності висловлювання емоцій не тільки у бік посилення, але і зменшення – деінтенсифікації.

Вторинні номінації можуть бути способами створення експресивної, суб'єктивної авторської оцінки, оскільки предмет / явище при вторинному

найменуванні отримує характеристику, яка визначається особливостями індивідуального сприйняття реальності суб'єктом і є найчастіше характеристикою адресанта, а не об'єкта номінації.

Варто зазначити, що перифрастичні засоби не вживаються в тексті ізольовано, вони завжди орієнтовані на первинну номінацію, тобто на особисте ім'я конкретної людини, в даному випадку – політика. Наприклад: *«шоколадно-кривавий президент – П.О. Порошенко, «дволикій Янук – В.Ф. Янукович.* Для перифраз відомих осіб характерне поєднання різних компонентів експресивності. Відповідно до комунікативних завдань викладу виділяють різні функції перифраз: інформативну, експресивно-оцінну, персуазивну.

Отже, перифрази можуть утворювати оцінні вирази. Вони можуть бути також експресивними, однак оцінні конотації в таких перифразах є головними.

Варто зазначити, що в складі таких перифраз однозначно домінують структури з негативною оцінкою і це можна пояснити тим, що позитивність сприймається як щось саме по собі зрозуміле, а людині постійно доводиться зустрічатися з чимось негативним, долати недоліки, помилки: *«несильний регіонал» – Сергій Тігіпко, «український диктатор» – В.Ф. Янукович.*

Цікаво відзначити, що функція переконання часто взаємодіє з іншими функціями, а іноді і замаскована під них. Інформативність газетно-журнальних текстів тісно переплітається також ще з оцінністю. Оцінка в подібних текстах має на меті передати ступінь важливості певного явища чи події. Тут присутня суб'єктивна авторська оцінка з позицій добре/погано щодо певної соціальної групи: *«політичний Мічурін» – Л.Д. Кучма, «блудний Паша» – П.І. Лазаренко.*

Використання вторинних назв дозволяє автору газетного тексту втілити власне уявлення про конкретну людину в найбільш точному і детальному вигляді, а також сформувати у читача певне ставлення до

названої особи. Перифрази є продуктивним засобом створення яскравих експресивно-оцінних назв. Перифрастичні одиниці в українській пресі значно розширюють пізнавальний і асоціативний фон, сприяють підвищенню експресивного потенціалу поданої інформації про конкретну особу. В них поєднується об'єктивна інформація про людину і її суб'єктивна оцінка автором тексту.

3.3. Інформаційна функція

Оскільки в процесі вторинного називання позначення предметів і явищ дійсності здійснюється за допомогою okazіонального, ситуативного та багато в чому суб'єктивного за своїм характером найменування, представляється можливим говорити про низку стилістичних ефектів, наприклад: здатність вторинних номінацій виконувати характеризуючу функцію, сприяти конкретизації, деталізації і наочності в сприйнятті адресатом описуваних предметів і явищ, надавати додаткову інформацію про об'єкт; 3) на рівні тексту вторинні номінації можуть сприяти встановленню асоціативно-сміслового, лексичного і конструктивного зв'язку між відрізками тексту, інтегруючи текст в єдине змістове ціле, зумовлюючи тим самим його стилістичну закінченість.

Будучи одним з найважливіших інформативних і описових засобів позначення особи в тексті, перифрази виділяють найбільш істотні ознаки особи, вводять в текст додаткову інформацію про неї, структурують її в загальному контексті: *«Король Донбасу – Р.Л. Ахметов», «Президент з Хоружівки» – Віктор Ющенко (Тепер Яворівський – депутат Верховної Ради від Блоку Юлії Тимошенко, і намагається грати таку саму гру, як і 2004 року. У березні 2009 року він звернувся до Ющенко з відкритим листом, у якому закликав піти у відставку «Президента з Хоружівки»).*

Приблизно 35% всіх перифраз є інформативними, які утворюються відповідно до наявних в українській мові структурних і синтаксичних моделей. Такі перифрази експліцитно вказують на деякі специфічні

особливості перейменованих об'єктів і є семантично самодостатніми: *«козак із Буковини»* – М.В. Гаврилюк.

Інформативно-експресивні перифрази є одиницями, які звернені не тільки до інтелекту, а й до почуттів одержувача мови, до його естетичного сприйняття навколишньої дійсності. Як і інформативні, інформативно-експресивні перифрази вказують на деякі відмінні риси інших референтів, але не в експліцитній, а прихованій формі. Вони володіють внутрішньою формою з немодильованою семантикою, що дозволяє кваліфікувати їх як інформативно-експресивних: *«український майдаун»* – В.В. Кличко, *«сталевий Молот»* – В.В. Кличко.

Як спосіб творення вторинних назв українських політиків, метафора в газетному і журнальному тексті здатна дуже точно охарактеризувати особу, вона підкреслює значиму інформацію. Метафору потребують всі друковані видання для того, щоб, наприклад, з'єднати поняття «вчора» і «завтра». Пізнання невідомого можливо тільки через добре знайоме, а адекватне мовне відображення цього нового можливо при використанні добре знайомих слів, поміщених в нові контексти. У термінотворенні метафора зберігає одну зі своїх основних властивостей – принцип мовної економії, виключно важливий в публіцистичному стилі. Саме тут метафора повністю задовольняє вимогу газетного і журнального тексту - в лаконічному вислові міститься інформативний зміст.

3.4. Аналіз результатів соціологічного анкетування на тему «Функції вторинних назв українських політиків»

Наступний пункт нашого дослідження – практичний. Ми провели соціологічне опитування, яке допомогло з'ясувати різні аспекти функціонування вторинних найменувань політичних діячів України.

Для цього ми розробили анкету, яку запропонували людям у віці 15-35 років.

Головним завданням даного анкетування було з'ясування таких питань:

- розуміння респондентами сутності терміна «вторинна назва»;
- факт вживання вторинних назв респондентами в їхній мові;
- функції вторинних назв політичних діячів у мовленні громадян;
- ставлення респондентів до використання вторинних назв українських політиків у мові.

Анкетування проводилися в жовтні 2019 року на базі online платформи «Google Форми».

Опитуваним необхідно було відповісти на 17 питань анкети, що стосувалися поняття «Функції вторинних назв українських політиків». Питання анкети були такими (Додаток).

1. Ваша стаття.
2. Скільки Вам років.
3. Вкажіть рівень Вашої освіти.
4. Чи знаєте Ви, що таке «вторинна назва»?
5. Чи використовуєте Ви вторинні назви стосовно українських політиків?
6. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Віктора Януковича?
7. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Юлії Тимошенко?
8. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Арсенія Яценюка?
9. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Петра Порошенка?
10. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Леоніда Кучми?

11. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Олега Ляшка?

12. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Ганни Герман?

13. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Наталії Королевської?

14. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Дмитра Табачника?

15. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Леоніда Черновецького?

Отримано: 47 анкет. Стать опитуваних: 34% чоловіча (16 ос.), 66% жіноча (31ос.)

Вік опитуваних: менше 16 років – 2.1%(1 ос.) ; 16-22р. – 34% (16 ос.); 23-30р. – 27.7% (13 ос.); більше 30р. – 36.2% (17ос.).

Рівень освіти: неповна середня – 2.1%: (1 ос.), середня повна – 12.8% (6 ос.), неповна вища – 19.1% (9 ос.), вища – 66% (31 ос.).

Розглянемо, як відповіли респонденти на запитання анкети у всіх представлених аспектах.

Аспект 1: цей аспект відповідає четвертому питанню анкети, респондентам було запропоновано вказати, чи знають вони що таке «вторинна назва»: 22 особи відповіло, що знають, що означає цей термін (46,8%); 21 особа чула цей термін, але не впевнена в його значенні (44,7%); 4 особи не знають тлумачення «вторинних назв» (8,5%).

Отримані результати подані у додатку (Додаток).

Аспект 2: в цьому аспекті, який відповідає п'ятому питанню в анкеті, потрібно були відповісти на питання про те, чи вживають респонденти вторинні назви політиків у своїй мові. Ми отримали такі результати:

17 осіб відповіли на поставлене запитання «так» (36,2% респондентів); 17 осіб відповіли «ні» (36,2% респондентів); 13 осіб відповіли «важко сказати» (27,7%).

Отримані результати подані у додатку (Додаток).

Аспект 3

В даному аспекті, який відповідає питанням 6-15 в анкеті, респонденти відповідали на питання, які з поданих варіантів вторинних номінацій (або свій власний) вони чули і (або) використовують стосовно різних політиків. Результати показали, що всі респонденти знайомі з поширеними вторинними назвами найбільш одіозних політиків України (Тимошенко, Яценюка, Януковича, Ляшка, Кучми, Черновецького, Порошенко) та можуть додати власні приклади таких найменувань, в той час як з домінуванням таких політичних діячів як Г. Герман, Д. Табачник, Н. Королевська знайомі 91,6%, а решта – або ж не знають цих політиків, або ж не використовують вторинні назви по відношенню до них.

Отримані результати подані у додатку (Додаток).

Аспект 4: у четвертому аспекті, що відповідає 16 питанню анкети, респонденти мали обрати, яку, на їхню думку, функцію виконують вторинні назви політиків. Відповіді проілюстрували таке:

28 людей обрали варіант «іронічну» (59,6%);

13 людей вважають, що це функція впливу на реципієнта (27,7%).

6 людей визначили це як «розважальну» функцію (12,8%).

Жоден з опитуваних не обрав варіант «інформаційна», що свідчить про те, що домінантною і найбільш виразними функціями вторинних назв українських політиків в мові преси є експресивно-оцінна та персуазивна, оскільки, якщо взяти до уваги, що іронічна та розважальна мети передбачають певну емоційність, забарвленість і суб'єктивну оцінку автора, а отже можуть бути ідентифіковані як елементи експресивно-оцінної прагматичної функції.

Отримані результати подані у додатку (Додаток).

Аспект 5: цей аспект відповідає питанню №17 в анкеті, де з'ясовувалося ставлення респондентів до вживання в мові вторинних назв політичних діячів. Отримані результати такі.

32 людини виявляють нейтральне ставлення до цього явища (68,1%);

11 осіб позитивно реагують на побутування таких номінацій в житті. Вони склали 23,4%.

У 4 осіб зафіксовано негативне ставлення до вторинних назв українських політичних діячів (8,5%).

Отримані результати подані у додатку (Додаток).

Підводячи підсумки проведеного анкетування респондентів, ми відзначили, що більшість опитуваних розуміє, що таке вторинна назва, можуть навести власні приклади та ідентифікувати одну із її можливих функцій в мові. Це підтверджують результати 4-го та 5-го аспектів, де ми попросили респондентів обрати з наведених або привести свій приклад вторинних назв політиків, які вони чули або читали. Це означає, що такий засіб надання мові тональності як вторинні найменування є важливими в свідомості реципієнтів.

Висновки до розділу III

Вторинні номінації політиків, які утворилися за допомогою метафор та перифразів, виступають в пресі спеціальним засобом доповнення, гранично точної характеристики і образної оцінки конкретних осіб. Усі вторинні номінації по-своєму впливають в емоційному аспекті на читача. Проведений нами аналіз доводить, що вторинні номінації є багатофункціональними образними засобами мови сучасної української преси.

Особлива значущість використання вторинних номінацій в текстах газет та журналів України полягає в їхньому впливі на формування мовної

культури читачів, на розвиток їх мовного смаку, стилістичних переваг і залученню до еталонів вимог до мовлення.

Мета комунікації передбачає реалізацію інформаційної, персуазивної (ф-ї впливу) і експресивно-оцінної функції, до того ж інформаційна функція вважається первинною.

Основними функціями вторинних назв українських політиків в українській пресі ХХІ ст. є: персуазивна, інформаційна та експресивно-оцінна. Тому разом з поданням максимуму інформації на мінімальному просторі за допомогою обмеженої кількості засобів, для досягнення найбільшого ефекту на читачів використовуються можливості метафор та перифразів як механізмів творенні вторинних найменувань.

Персуазивну функцію найчастіше виконують перифрастичні номінації, оскільки саме перифраз вважається найпотужнішим і багатофункціональним стислістичним прийомом. Такі вторинні назви дозволяють маніпулювати читачами / слухачами, нав'язуючи їм аргументоване чи неаргументоване ставлення автора до певної особи, переконуючи в хибності або ж, навпаки, у правильності їхніх поглядів та оцінок («гадина з-під львівського села», «голубий» тощо). Відбувається процес суб'єктивізації асоціативних зв'язків між адресатом та політиком, про якого йде мова у статті.

Інформаційна функція вживання вторинних номінацій полягає у конкретизації, деталізації описуваної особи (в даному випадку – політика), в наданні додаткової інформації, яка описує його («козак з Буковини», «межигірський пахан» тощо). Для забезпечення такої функції використовуються як перифрази, так і метафори, адже вони досить точно конкретизують політичного діяча. Якщо ж автор має на меті імпліцитно виділити серед інших якогось конкретного політика, то вживаються інформаційно-експресивні перифрази, які звернені до почуттів одержувача.

Експресивно-оцінна функція забезпечує емоційний вплив на реципієнта. Завдяки вторинним назвам автор може актуалізувати лише ті риси політиків, які на його думку є ключовими або найвиразнішими. Це перешкоджає об'єктивному ставленню адресата до певної особи. Оказіональний саркастично-іронічний відтінок створює оцінний підтекст, який надає всьому тексту бажаної (на думку автора) модальності («шоколадно-кривавий президент», «дволикий Янук» тощо).

За результатами особисто проведеного анкетування респонденти основну функцію вторинних назву українських політиків вбачають у експресивно-оцінній. На думку більшості опитуваних (87,3%), вживання таких назв покликане як передавати іронічне ставлення до політика, так і розважати адресатів.

Згідно з нашими спостереженнями, сучасні українці здебільшого нейтрально сприймають вторинні номінації українських політиків, що свідчить про байдужість та незацікавленість у політичному житті України. Пояснити це можна невиправданими надіями та марними сподіваннями, які асоціюються з державними політиками.

ВИСНОВКИ

Отже, вторинна номінація – це процес використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції – функції найменування. Вторинна номінація слугує узагальненням мовного досвіду. Вона модифікує семантичну складову внутрішньої форми одиниці мови і використовує її як переосмислення мовних реалій за допомогою асоціацій та образів.

Перевагами вторинної номінації є те, що з її допомогою досягається значна економія формальних засобів мови та когнітивних зусиль, створюються асоціативні опори для пам'яті, структуруються знання та здійснюється структурна організація мовної системи, здійснюється маніпулювання, вплив на одержувача мови, відбувається експресивно-оцінне забарвлення мовлення, надається додаткова уточнювальна інформація тощо.

Найпоширеніші способи творення вторинних назв – метафори та перифрази.

Політичний та публіцистичний дискурси вважаються найбільш продуктивними середовищами для функціонування вторинних назв, адже інтенсифікація впливу політики на суспільне життя спричинила збільшення обговорень українських політичних діячів у мові друкованих та інтернет-видань ЗМІ.

Тексти газетно-публіцистичного стилю, на матеріалі яких в даному кваліфікаційному дослідженні розглядаються вторинні назви українських політиків, мають низку важливих особливостей. Усі мовні засоби, які в них використовуються, спрямовані на виконання інформаційної та персуазивної функції, функції впливу на читача. Як наслідок, їм притаманна експресивність та емоційність, що проявляється, зокрема, і на рівні досліджуваних номінацій політиків.

Жанр газетних і журнальних текстів також дуже впливає на авторський відбір розглянутих в роботі номінацій. Використання тієї чи іншої вторинної назви залежить, від розуміння автором виконуваної нею функції. Номінації політиків нерідко використовуються в заголовках статей і водночас в них для залучення уваги читача можуть бути представлені також і експресивно-емоційні номінації. Яскраві експресивні номінації часто з'являються в заключних частинах тексту з метою узагальнення і / або посилення прагматичного впливу.

Таким чином, проаналізувавши низку видань ЗМІ на предмет використання вторинних назв українських політиків, робимо такі висновки:

- більшість досліджуваних політичних діячів мають суто нейтральні вторинні номінації. До них належить В.Янукович, Д. Табачник, В. Путін, Г. Герман, О. Мороз, П. Лазаренко, М. Добкін, Н. Королевська, М. Азаров, Р. Кіреєв, Л. Кравчук, О. Онищенко.

- Здебільшого позитивні вторинні назви властиві Ю. Луценку, Г. Москалю, В. Ющенку.

- Решта політиків поєднують позитивні і негативні ВН (Ю. Тимошенко, Л. Кучма, О. Ляшко, А. Яценюк, Л. Черновецький).

Провівши власне соціологічне анкетування на тему «Функції вторинних назв українських політиків» з'ясовано, що сприйняття ВН залежить як від віку респондентів, так і від рівня їхньої освіти. Ті, опитувані, якими від 15 до 20 років, і які мають неповну середню / неповну вищу освіту не знайомі як з терміном «вторинна назва», так і з істотною частиною державних політичних діячів (Г.Герман, Д. Табачник, Н. Королевська тощо) і мають загальне негативне ставлення до використання вторинних назв у мовленні. Респонденти віком від 20 років, які вже здобули вищу освіту з легкістю ідентифікують ВН політиків, обраних для опитування, та наводять власні приклади. Ця частина опитуваних висловлюють нейтральне ставлення до досліджуваного явища.

Важливу роль у формуванні вторинних назв відіграє рівень впливовості політика. Відомі, одіозні діячі, які займають (-ли) найвищі щаблі в системі управління державою або ж відігравали ключову роль в певній ситуації мають найбільшу кількість ВН. До таких політиків зараховуємо: П. Порошенка, В. Януковича, Ю. Тимошенко, О. Ляшка, А. Яценюка, В. Путіна, Л. Кучму, Г. Герман, Л. Черновецький, В. Кличко. Менш відомим діячам властиві поодинокі оказіональні назви (С. Тігіпко, О. Мороз, Г. Москаль, В. Колесніченко тощо).

В основі вторинного найменування лежить оказіональна перебудова смислової структури слова, а зрушення сем призводять до створення виразного ефекту. Активне залучення в мову преси вторинних засобів номінації може бути пояснене міркуваннями політкоректності – прагненням підібрати нові способи мовного вираження замість тих, які з певної причини можуть зачепити або образити почуття деяких категорій суспільства. д) однією з основних прагматичних функцій, які виконуються вторинними назвами українських політиків в газетному тексті можна вважати те, що їх вживання пожвавлює мову, підвищує її персуазивну силу.

Здатність вторинних назв українських політиків бути засобами впливу, оцінки та подачі інформації в мові, створюваний ними експресивний ефект, дає змогу вважати результати вторинної номінації поліфункціональними мовними засобами, які успішно реалізують свій прагматичний потенціал в сучасному українському газетному тексті.

Однією з можливих ліній подальших досліджень могло б стати порівняння вторинних назв політиків в українській мові з аналогічними номінаціями на матеріалі інші мов, що сприяло б виявленню лінгвокультурологічної специфіки номінацій осіб даної професійної групи і сформованих уявлень про них у представників різних соціумів на основі їх історичного і культурного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арістотель і антична література / Інститут світової літ-ри. ім. А.М. Горького / відп. ред. М.Л. Гаспаров. Москва : Наука, 1978. 230 с.
2. Арістотель. Риторика. Поетика / пер. с давньогрец. О. Цибенко, В. Аппельрот. Москва : Лабіринт, 2000. 224 с.
3. Арістотель. Твори в 4 томах. Том 4 / перекл. і ред. А.І. Доватура. Москва : Думка, 1983. 830 с.
4. Арутюнова Н.Д. Мовна метафора (синтаксис і семантика). Лінгвістика і поетика. Москва : Наука, 1979. С. 143 – 173.
5. Баллі Ш. Французька стилістика. Москва : Вид-во заруб. літ, 1961. 394 с.
6. Беринда Памво. Лексикон словенороський Памви Беринди. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 271 с.
7. Битева Т.И. Нариси з російської перифрастики . Москва : Еліпс, 2008. 303 с.
8. Блек М. Метафора. Теорія метафори : збірник / пер. з англ., фр., нім., ісп., польск. мов. Москва : Прогрес, 1990. С. 153 – 172.
9. Вольф Е.М. Функціональна семантика оцінки – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.
10. Гак В.Г. Вторинна номінація і її стилістичне використання. Москва, 1972. С. 123–133.
11. Гак В.Г. Мовна номінація: Загальні питання. Москва: Наука, 1977. С. 71–93.
12. Гак В.Г. Проблеми структурної лінгвістики.. Москва: Наука, 1971. С. 367–395.
13. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Теорія літератури : підручник / за наук. ред. Олександра Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
14. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

15. Деметрій. Про стиль. Античні риторики / під. ред. А.А. Тахо-Годи. Москва : Вид-во Московського держ. ун-та, 1978. С. 237 – 286.
16. Довгалецький М. Поетика: (Сад поетичний) / пер. із латин. В.П. Маслоука. Київ: Мистецтво, 1973. 434 с.
17. Зайцева В.В. Перифрастичні одиниці та метонімічні перенесення в газетному тексті. Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць / за ред. проф. Д.Х. Баранника. 2010. Вип. 9. С. 78 – 88.
18. Карасик В.В. Мовне коло: особистість, концепти, дискурс. - М.: Гнозис, 2004. – 390с.
19. Квадратура сенсу. Французька школа аналізу дискурсу. Пер. з фр.і португ/ Заг. ред. і вступ. ст. П. Серіо; передм. Ю.С. Степанова. М. ВАТ ВГ «Прогрес», 1999. – 416 с.
20. Клушина Н. И. Интенциональные категории публицистического текста (в аспекте культуры речи) // Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения: Тезисы межвузовской научно-практической конференции. — СПб, 2008. С. 70–71.
21. Кобилянський І.Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки. Українська мова і література в школі. 1986. № 1. С. 51 – 55.
22. Кожин О.М. Функціональні типи російської мови. Москва: Вища школа, 1982. 223 с.
23. Колоїз Ж. Задля художньої виразності. – 2003. – № 1. – С. 28-29.
24. Коломієць М.П. Перифрази в сучасній українській мові. Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови. Дніпропетровськ, 1984. 117 с.
25. Кубрякова О.С. Номінативний аспект мовленнєвої діяльності. Москва: Наука, 1986. 158 с.
26. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
27. Макарець Ю.С. Перифразові номінації в українському

публіцистичному дискурсі : монографія. Київ : В-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 205 с.

28. Макаров М.Л. Основи теорії дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 280с.

29. Малажай Г.М. Сучасная беларуская мова: Перыфраза : вучэб. дапаможник для філал. фак. пединститутаў / пад рэд. Ф.М. Янкоўскага. Минск : Выш. школа, 1980. 96 с.

30. Мартинов В.В. Категорії мови: Семіотичний аспект. Москва: Наука, 1982. 192 с.

31. Матвеева Т.В. Функціональні стилі в аспекті текстових категорій (Синхронно-порівняльний метод). Свердловськ: Вид-во Урал, 1990. 172 с.

32. Миронова Н.М. Дискурс – аналіз оцінної семантики: Навчальний посібник з мовознавства. – М.: Тезаурус, 1997. – 158с.

33. Ортега-і-Гассет Х. Дві великі метафори. Теорія метафори : збірник / пер. з англ., фр., нім., ісп., польск. мови. Москва : Прогрес, 1990. С. 68 – 81.

34. Павлушкина Н. А. Релевантность массовой прессы как основа взаимодействия с аудиторией // СМИ в современном мире: Петербургские чтения: тезисы межвуз. науч. — практ. конф. СПб., 2010. С. 254–255.

35. Потєбня О.А. Думки і мова. Москва: Правда, 1989. С. 17–200.

36. Регушевський Є.С. Перифрази в українській мові. Українська мова та література в школі. 1984. № 4. С. 41 – 42.

37. Річардс А. Філософія риторики. Теорія метафори : збірник / пер. з англ., фр., нім., ісп., польск. мов. Москва : Прогрес, 1990. С. 44 – 67.

38. Розанова Г.З. Перифраз і його функціонування в пресі НДР і ФРН : дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Москва, 1973. 203 с.

39. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – П.: Довкілля-К, 2010. – 884с.

40. Сербенська О.А., Волощак М.Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. 140 питань і відповідей. Київ : Просвіта, 2001. 204 с.

41. Серебренніков Б.А. Мовна номінація: Види найменувань. Москва:

Наука, 1977. 358 с.

42. Снітко О.С. Внутрішня форма номінативних одиниць. Львів: Світ, 1990. 215 с.

43. Сологуб Н.М. Мовний світ Олесья Гончара. Київ : Наукова думка, 1991. 140 с.

44. Степаненко М.І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон: монографія. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2017. 617 с.

45. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 588 с.

46. Тараненко О.О. Номінація : Українська мова. Енциклопедія / ред. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2002. С. 385–387.

47. Телія В.М. Вторинна номінація та її види . Москва: Наука, 1977. С. 129–222.

48. Терханова О.В. Вторинна номінація як художній прийом у газетно- журнальній публіцистиці: вісник Дніпропетровського університету: 2015. Т. 23. С. 174 – 180.

49. Фрейденберг О.М. Античні теорії мови і стилю : антологія текстів. Санкт- Петербург: Алетейя, 1996. 362 с.

50. Цицерон М.Т. Три трактата про ораторське мистецтво / пер. з лат. Ф.О. Петровський. Москва : Наука, 1972. 453 с.

51. Шейгал О.Й. Семіотика політичного дискурса. – М.: Гнозис, 2004. – 326с.

52. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – 336 с.

53. Юрченко О.С. Фразеологічні перифрази української літературної мови: навчальний посібник. Харків: Вид-во ХДУ, 1983. Ч.1. 119 с.

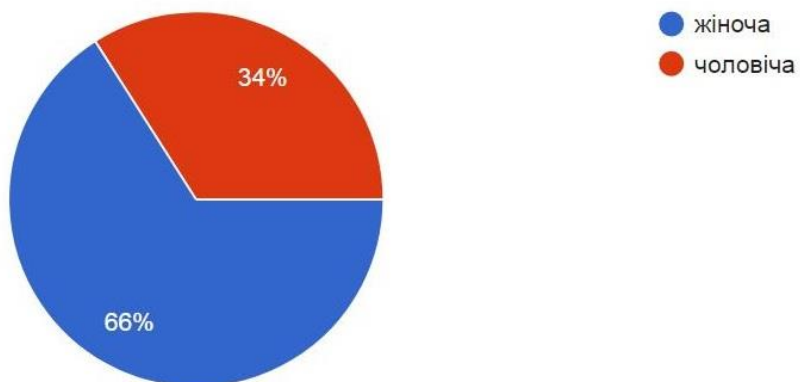
54. Cabre M.T. Terminology: Theory, Methods, and Applications. – John Benjamins Publishing, p. 1999. – 247.

55. Cermak F. Types of Language Nomination: Universality, Typology and Lexicographical Relevance. - 2002. - P. 237-247.
56. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor. – Basing- stoke. – 2004.
57. Chilton P., Ilyin M. Metaphor in political discourse: The case of the common European house. – 1993.
58. Chomsky N. New Horizons in the Study of Language and Mind, Cambridge, Cambridge University Press. – 2000.
59. Graber D. A. Political languages // Handbook of Political Communication / Ed. D. Nimmo, K. Sanders. Beverly Hills: Sage, 1981. P. 195–224.
60. Habermas, J., The theory of communicative action / Translated by Thomas McCarthy, Volume two: Lifeworld and system. Boston, Beacon Press, 1987.
61. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
62. Landsheer C. de Function and the Language of Politics. A linguistics uses and gratification approach // Communicatuon and Cognition. – 1991.
63. Mey, J. Pragmatics: An Introduction, 2nd edn, Oxford, Blackwell. – 2001.
64. Musolff A. Metaphor and conceptual evolution // Metaphorik.de. – 2004.
65. Musolff A. Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe. Basingstoke. – 2004.
66. van Dijk, T. A. ‘Ideology: political discourse and cognition’ in P. A. Chilton and C. Schäffner, Politics as Talk and Text. – 2002.
67. Zinken J. Metaphors, stereotypes, and the linguistic picture of the world: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin // Metaphorik.de. – 2004.

ДОДАТОК. РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНКЕТУВАННЯ НА ТЕМУ «ФУНКЦІЇ ВТОРИННИХ НАЗВ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ»

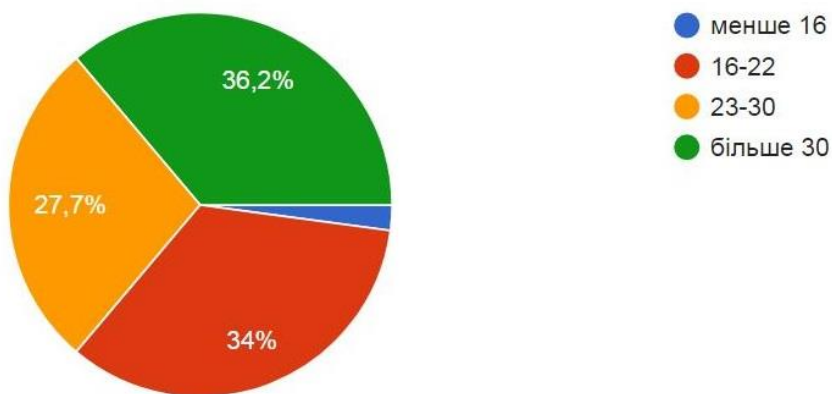
1. Ваша стать:

47 відповідей

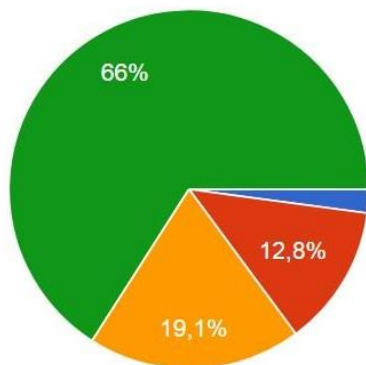
2. Скільки Вам років:

47 відповідей

3. Вкажіть рівень Вашої освіти:

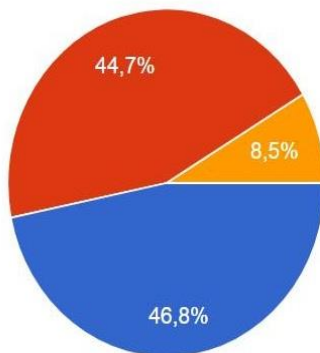
47 відповідей

- неповня середня
- середня повна
- неповна вища
- вища

4. Чи знаєте Ви, що таке "вторинна назва"?

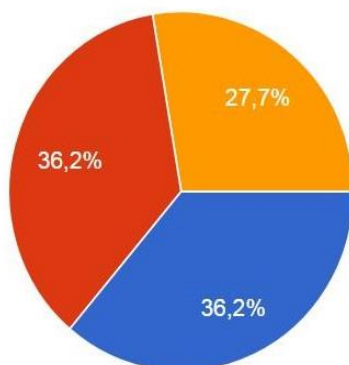
47 відповідей

- Так, знаю.
- Чув цей термін, але в значенні невпевнений.
- Ні, не знаю.

5. Чи використовуєте Ви вторинні назви стосовно українських політиків?

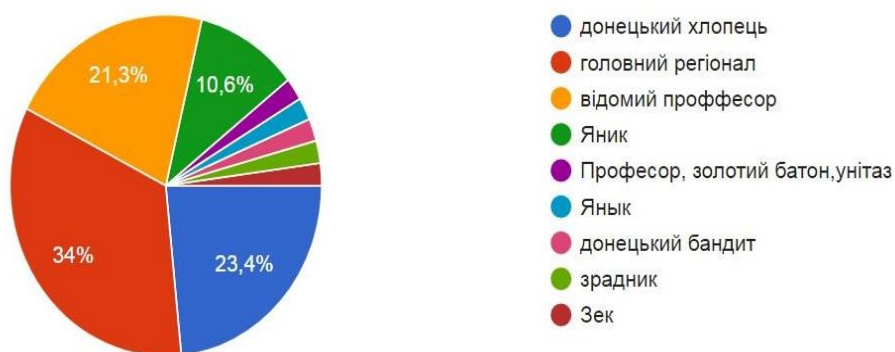
47 відповідей

- Так
- Ні
- Важко відповісти

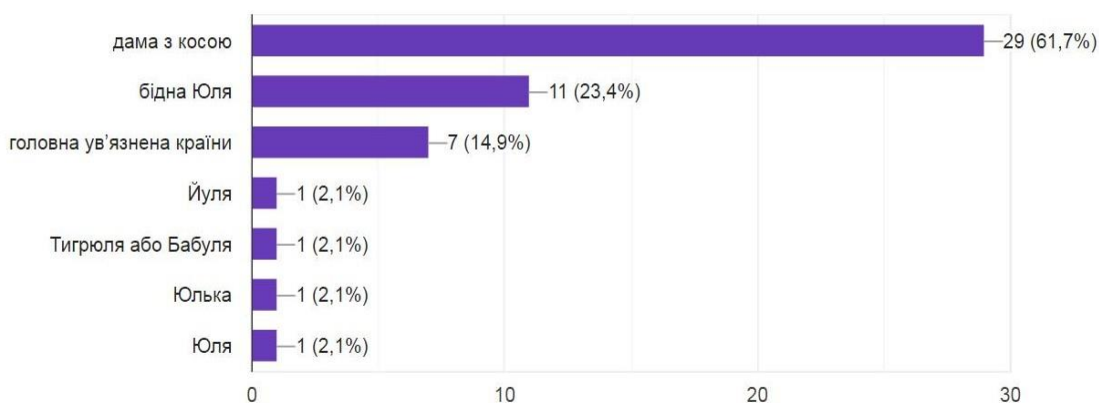
6. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Віктора Януковича:

47 відповідей

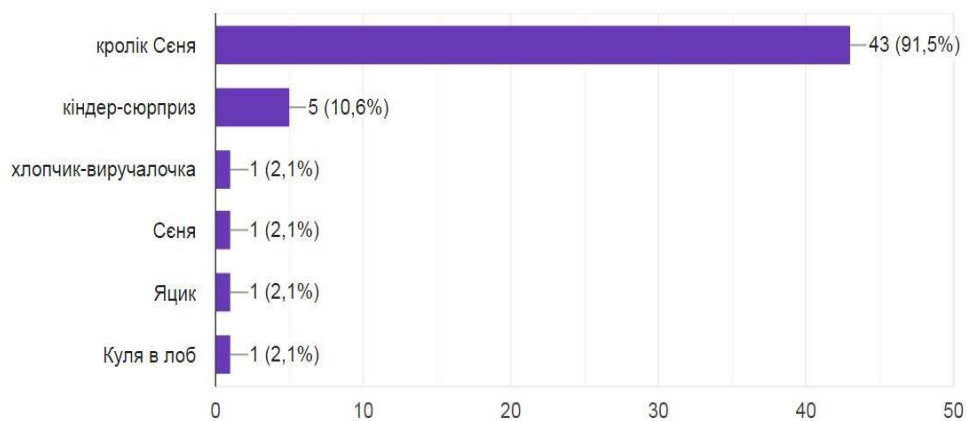
7. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Юлії Тимошенко?

47 відповідей

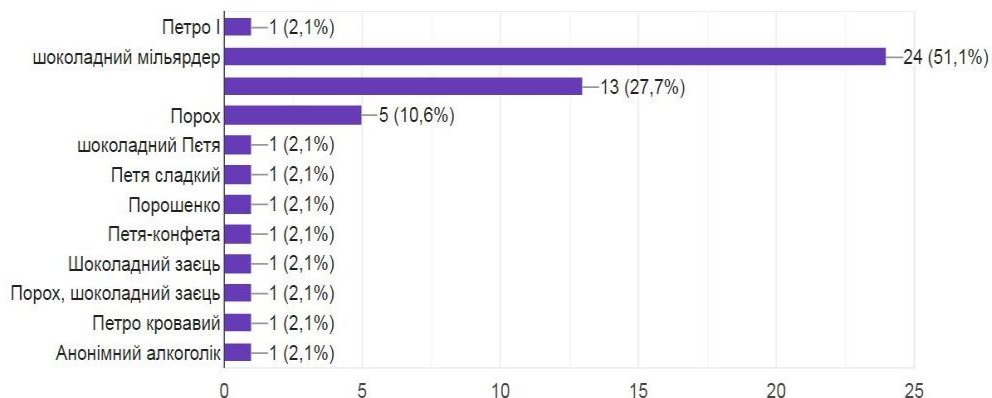
8. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Арсенія Яценюка:

47 відповідей

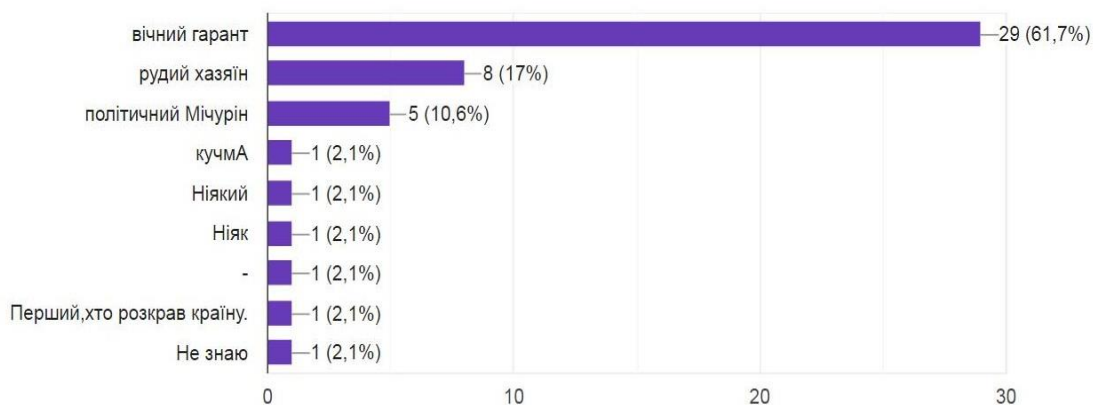
9. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Петра Порошенка?

47 відповідей

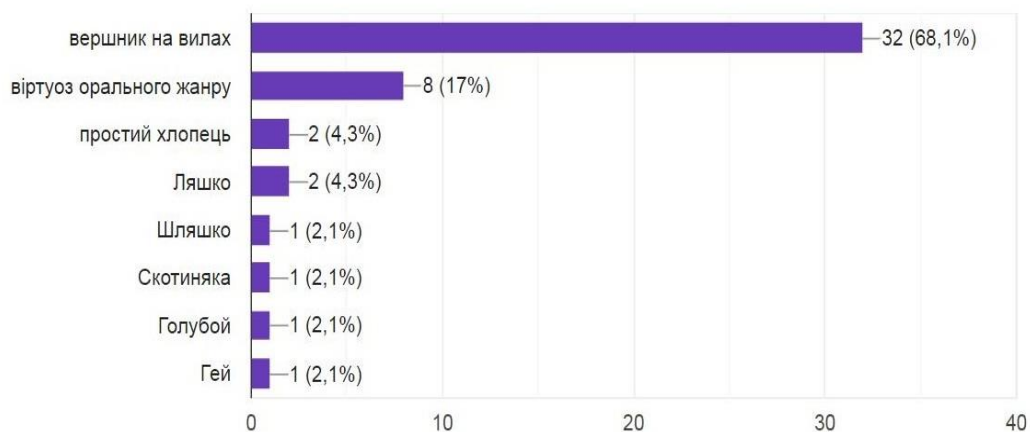
10. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Леоніда Кучми?

47 відповідей

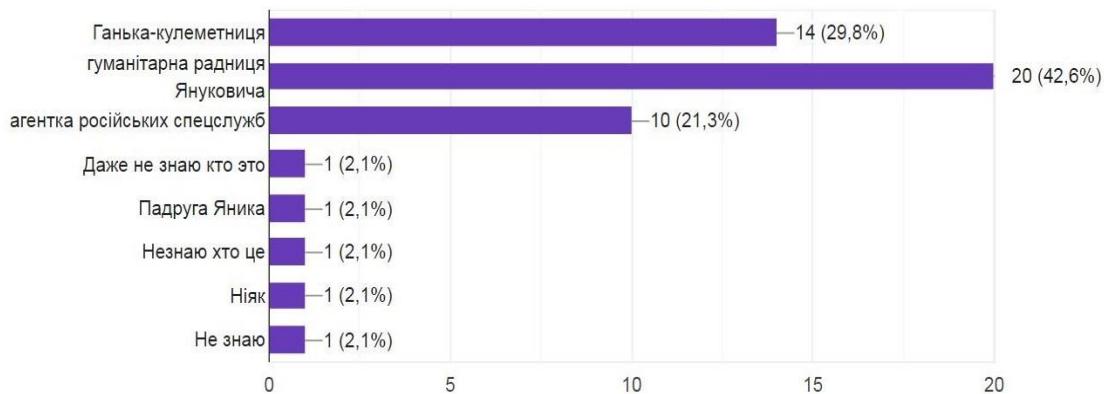
11. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Олега Ляшка?

47 відповідей

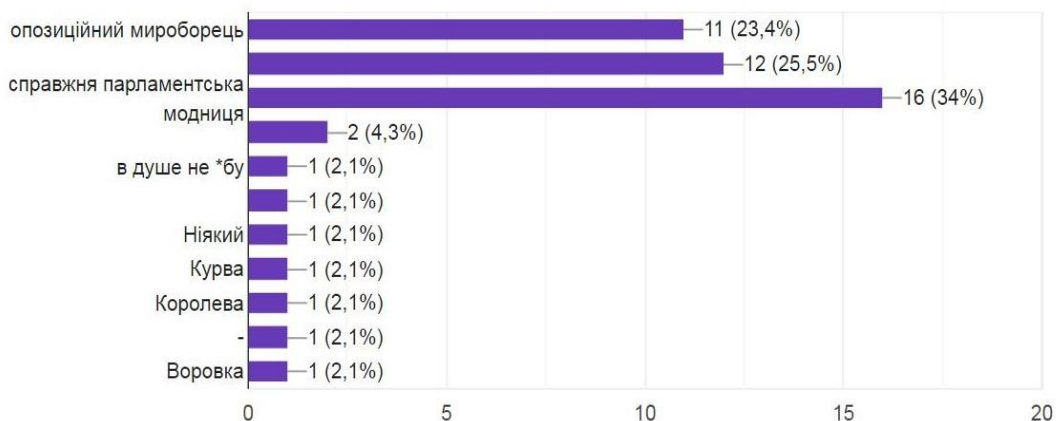
12. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Ганни Герман?

47 відповідей

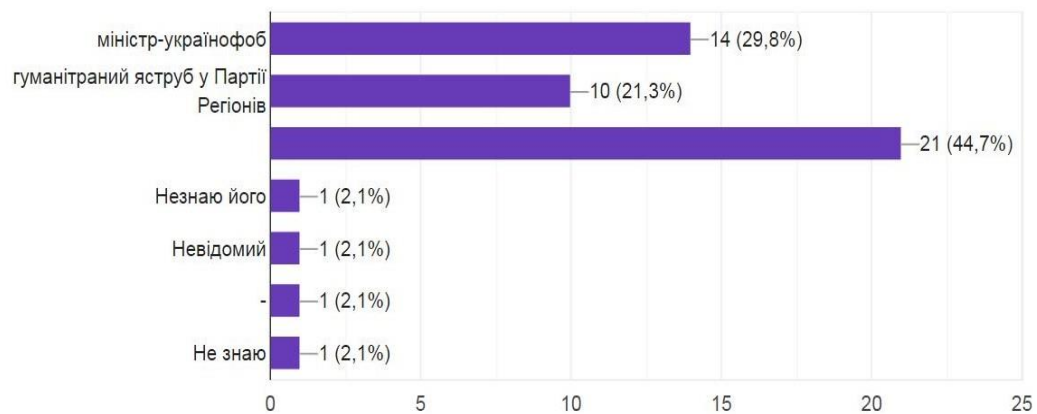
13. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Наталії Королевської?

47 відповідей

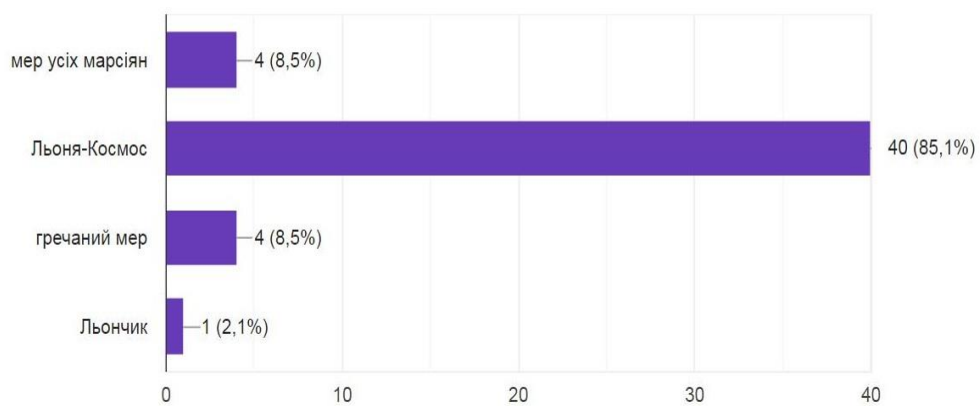
14. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Дмитра Табачника?

47 відповідей

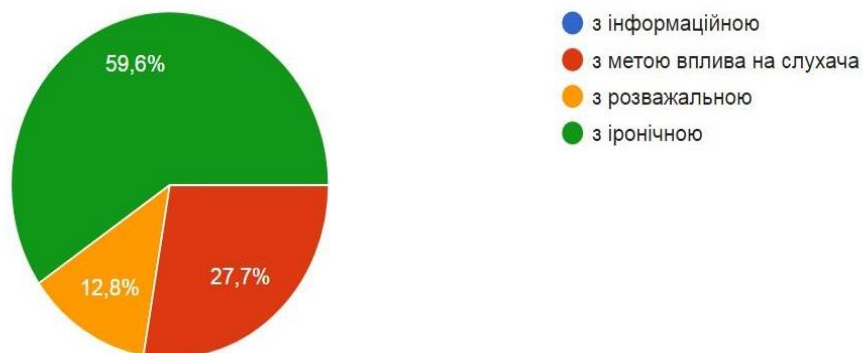
15. Який з поданих нижче варіантів Ви чули і (або) використовуєте стосовно Леоніда Черновецького?

47 відповідей

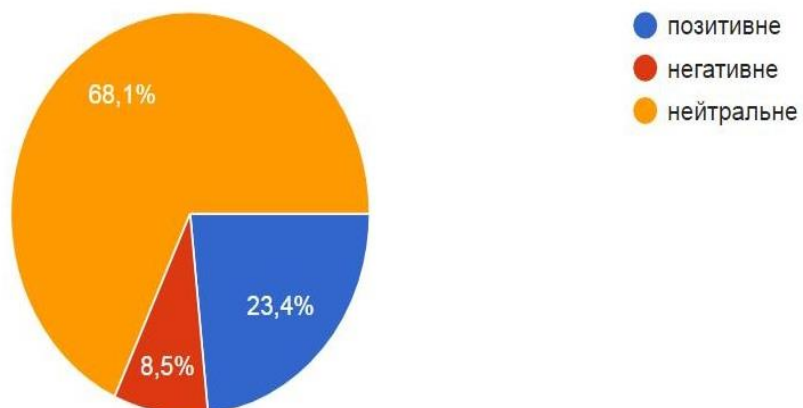
16. З якою метою, на Вашу думку, використовуються вторинні назви політиків?

47 відповідей

17. Ваше ставлення до вторинних назв українських політиків:

47 відповідей

SUMMARY

Andriivska T. V. Secondary nomination of Ukrainian politicians: motivation, structure, pragmatics (based on the materials of Ukrainian press of the XXI-st century)

Master diploma paper is dedicated to research of the secondary names of Ukrainian politicians in the modern Ukrainian political discourse.

Modern Ukrainian political discourse is full of secondary names of politicians. Secondary nomination – the process and the result of derivational processes in the vocabulary, when an already existing name is used for the second time to denote another referent.

The relevance of the research topic is determined by the importance of secondary names in the press, since their motivation and pragmatic functions make the newspaper speech vivid, emotional and expressive.

The aim of the work is to analyze the structure, the motivation and the pragmatic functions of secondary names of the Ukrainian politicians (based on the materials of Ukrainian press of the XXI).

The object of the research is names of Ukrainian politicians that appeared because of secondary nomination.

The paper consists of theoretical and practical parts and conclusions.

The research has shown that functions and structure of the secondary names in the modern Ukrainian political discourse are ambiguous and there are various variants in them.

The results of the research allow to continue and to extend study of secondary nomination and its peculiarities, to analyze the effect of different names on the audience classify them according to certain characteristics.